

טו עֲבַדְתֶּם אֲשֶׁר-עֲבַדְדוּ בָהֶם בְּפָרֶךְ: וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ מִצְרַיִם לְמִילֵדֹת הָעֵבְרִיִּים
 טז אֲשֶׁר שֵׁם הָאֵחָת שִׁפְרָה וְשֵׁם הַשְּׁנִית פּוּעָה: וַיֹּאמֶר בְּיַלְדֹכֶן אֶת-הָעֵבְרִיִּיֹת
 יז וְרֵאִיתֶן עַל-הָאֲבָנִים אִם-בֶּן הוּא וְהַמֶּתֵן אֹתוֹ וְאִם-בַּת הוּא וְחָהָה: וַתִּירָאן
 הַמִּילֵדֹת אֶת-הָאֱלֹהִים וְלֹא עָשׂוּ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֱלֹהֵן מֶלֶךְ מִצְרַיִם וַתַּחֲיֶינָן.
 שני יח אֶת-הַיְלָדִים: וַיִּקְרָא מֶלֶךְ-מִצְרַיִם לְמִילֵדֹת וַיֹּאמֶר לָהֶן מְדוּעַ עֹשִׂיתֶן

פולחנהו. דאפלוהו בהון
 בקשיו: טו. נאמר מלכא
 דמצרים, לחתא יהודתא,
 דשום קדא שפרה, ושום
 תנייתא פועה: טז. נאמר,
 פד תהונו מילדו ית
 יהודתא, ותחיון על
 מתקרא, אם קדא הוא
 ותקטלו יתיה, י"ג
 ותקטלינהו] אם ברמא היא תקיימנה: יז. ודחילא חתא מן קדם יז, ולא עבדא, קמא דמליל
 עמהון מלכא דמצרים, וקיימא ית בנאי: יח. וקרא מלכא דמצרים לחתא, נאמר להון, קמא דין עבדתי

רס"ג (טז) האבנים, מקום מושב היולדת. וחיה, השאירוה.
 (יז) ותחין, ותקיימנה.
 ר"ח א (טו) ושם השנית פועה, שהיתה פועה לולד¹, פי' לוחשת
 לאשה ויוצא הולד, כמו אלו עכשיו שקורין באזני האשה. (ערוך
 ערך פע).
 1 סוטה י"א ב, עיי"ש ברש"י ותוס'.
 רש"ם (טו) למיילדות העבריות, למיילדות שהם עבריות.
 (טז) על האבנים, על המשבר. כדאמ' באו בנים עד משבר (מ"ב
 יט ג). גם בכלי יוצר כתב בירמיה עושה מלאכה על האבנים
 (ירמיה יח ג). נחיה, טעמו למעלה. כמו מן שב שבה. מן ארפכשד
 חי (בראשית י"ב) יאמר לנקבה תיה. אבל אילו תיה אלף שנים
 פעמיים (קהלת ו ו) טעמו למטה ולשון זכר מגורת עשה עלה
 ראה.
 (יז) ותיראנה, לשון יראה. אבל ותיראנה בלא יו"ד לשון ראייה.
 שהרי יאמר ותיראנהו] (להלן ב ו). ותחין, אין חילוק בין פעלו
 לפעלתם.
 מהר"ם (טו) אשר שם האחת שפרה, ב' בתרי לישני, ואידך ברוחו שמים
 שפרה (איוב כו ג), כי דרך המילדות לפעמים כשהוולד נולד מת
 לוקחין שפופרת של קנה ומשימין אותו שפופרת בבני מעיו
 ומנפחין בו ומשיבין רוח הילד, ושפרה היתה מילדת ראשונה
 שעשתה זה, שפרה לשון שפופרת, וזה שגילה לנו המסו' ברוחו
 שמים שפרה כמו התם ברוחו שמים שפרה הכא נמי גם רוח הילד
 בשפופרת. טעם אחר, שפרה היא יוכבד⁵, שפרה ב' במסו' בתרי
 לישני ברוח שמים שפרה. שפרה יצא ממנה משה שעלה לשמים.
 (יח) ויאמר להן מדוע עשיתן (את) הדבר הזה, עשיתן ב', ואידך
 ביחזקאל (מדוע) עשיתן (את התועבות) [תועבה] וגו' (יחזקאל
 לג כו), כדאיתא⁶ שפרעה תבע את המילדות (שהיו שומעין)
 [שהיו נשמעין]⁷ לו, כי המסו' הביא (מדוע) עשיתן (את ה) תוע'
 ומצינו גבי עריות תועבות, דכת' כי את כל התועבות האל וגו'
 (ויקרא יח כז).
 5 סוטה י"א ב, 6 סוטה שם. 7 התיוקן הוא ע"פ בעל הטורים.

ראב"ע (טו) למיילדות, שרות היו על כל המילדות.
 (טז) על האבנים, כמו עושה מלאכה באבנים¹⁵ (ירמיה יח ג).
 הקצר 15 [צ"ל: על האבנים].

לשפוך חמתי עליהם, לכולת אפי בהם בתוך ארץ מצרים" (יחזק' ספורנו
 כ ח), וכן היתה יד צריהם עליהם הלך וקשה.
 (טו) למיילדות העבריות, לאותן שהיו בעיר מצרים, כי אמנם בעם
 כל כך רב לא היו שתי מילדות בלבד, אבל אחר שבגדו במלך
 מילדות מצרים, אחר שדיבר להן המלך בעצמו, לא שם לבו
 לבטוח במילדות שאר המקומות.
 (יח) מדוע עשיתן, שבגדתן ב¹¹, כי הנה כשצויתי לא מאנתן
 לעשות מצותי, ובטחתי בכך שתמיתו את הילדים, ותוחלתי
 נכזבה. ותחין את הילדים¹², ולא די שלא עשיתן מצותי להמיתן
 כי גם נתתם עצות להחיותם.
 11 כי הלא חטאן היה במה "שלא עשו" מעשה הרצח. 12 אינו כפל דברים אלא
 נוסף על הבגידה — עוד נתתן עצות להחיותן.

חזקוני (טו) שפרה, פועה, י"מ²⁶ הרבה מילדות היו במצרים, שהרי
 שמים אלו לא היו מספיקות מזון לס' רבוא, אלא שמים אלו היו
 שרות על כולן. וראיתן על האבנים, סימן מסר להם: הבן פניו
 למטה והבת פניה למעלה כדרך תשמיש²⁷. אם בן הוא והמיתן
 אותו, כשראה שלא הועיל להם ענוי סבלותם, כדכתיב: וכאשר
 26 הוא ראב"ע שפירש: שרות היו על כל המילדות, כי אין ספק כי יזרח מחמש מאות
 מילדות היו וכו'. 27 סוטה י"א ב.

ראב"ע
האר"ך

סימן לזכרים, כמו מועדות (דה"ב ח יג) ומועדים (ברא' א יד). ודרך חכמי ספרד, כי בניני הפעלים שמורים ולא תחסר אות מן השרש, ואינם כן²⁶ רק שמות דברים²⁷ יאמרו כאשר נמצאו²⁸, כי יחיד מן מועדות מועד לא מועדה²⁹, כאשר יאמר החכם בעיניו, כי מן מקום יאמר מקומים וממקומות מקומה³⁰, אולי יפקח עיניו ויראה, כי מן בכור יאמר בכורים. למכה מצרים בככוריהם (תהי' קלו י'). והנה ובכורות בקרך (דברי יד כג) א"כ יהיה היחיד בכורה³¹, וככה לבנים, לא יאמר לבן כ"א לבנה, ושעם בחומר ובלבנים, לבנות בתים וגדרות, גם לחרוש ולקצור, ולזמור ולבצור, וזה את כל עבודה בשדה, ואח"כ כלל את כל עבודתם לצרכיהם³². אשר עבדו בהם, ישרתו בעבור שנים, עבדו בהם בפרך³³, וגזרת³⁴ עבד בלא כ"ת אחריה היא עבודת העבד, וככה עבדתיך (ברא' ל כו). ואם אחריה כ"ת הוא על ב' דברים. האחד בעבור, כמו ויעבד ישראל באשה (הושע יב יג)³⁵, והשני לא תעבוד כו³⁶ בפרך³⁷, כדרך אשר לא עובד בה (דבר' כא ג). וככה אשר לא יעבד בו (שם שם ד). כי כתוב והארץ הנשמה תעבד (יחז' לו לד)³⁸. ועל הדרך הזה כנושה כאשר נושה בו (ישעי' כד ב)³⁹.

(טו) ויאמר מלך מצרים למילדות, שרות היו על כל המילדות⁴⁰, כי אין ספק כי יותר מחמש מאות מילדות היו⁴¹, אלא אלו שתיהן שרות היו עליהן לתת מס למלך מהשכר⁴², וככה ראיתי היום במקומות רבות. והאם והבת היו בדרך קבלה⁴³, כי נכון הוא. (טז) ויאמר בילדכן את העבריות, כל שהוא ממשפחת עבר יקרא עברי, ועל אמונתו יקרא עברי⁴⁴, על כן אבי כל בני עבר (ברא' י כא)⁴⁵ הבא מעבר הנהר, עבר הנהר משתי העבריים. אמר בן קריש⁴⁶, כי אל"ף אבנים נוסף מגזרת בנים, והטעם המשבר⁴⁷, כמו מי אפסים (יחז' מז ג)⁴⁸. והנכון שהוא כמו באבנים⁴⁹ * (ירמיה יח ג), והאל"ף שרש⁴⁹. והמתן אותו, בסתר, שלא יודע הדבר, כי חמס היה עושה. ומלת וחיה קשה מאוד בדקדוק, והיא זרה, כי המשפט וחיתה, כי ה"א השרש מן חיה יחליפוהו בתי"ו כמשפט בסמוכים ולכל חית הארץ (ברא' א ל)⁵⁰. והיה כן בעבור שה"א והתי"ו קרובים במכתב, ואין ביניהם לבד משך הנקודה שבתוך ה"א, אבל לא במבטא, כי הבדל יש ביניהן בשמות⁵¹, כי תחלה תקרא ה"א, וכשתמשך הנקודה תקרא תי"ו. וזה לאות כי הכתב שבידינו הוא כתב עברי⁵². והכלל כי מלת חי, גם חיים בספק⁵³, כי הסכימו חכמי הדקדוק, כי וארפכשד חי (שם יא יב) מפעלי הכפל, וכמוהו כי אם תם הכסף (שם מז יח), שהוא מן תמס, וחיי

כמו רבים חיים⁵⁴, ולפי דעתי כי זו הגזרה זרה⁵⁵, ואם איננה כן, יראנו ממנו פעל עתיד כמו אחוג יחוג לחוג. היה ראוי שיאמר אָחורי יחורי לחורי, או כמו טוב, טובו ציון (תהי' מח יג), סבי עיר (ישעי' כג טז). והנה זאת לאות כי היא מהפעלים בעלי הה"א באחרונה⁵⁶. אחר שלא מצאנו מגזרה חי אחת מכל הגזרות שהזכרנו, הנה זאת לאות, כי היא מהפעלים בעלי הה"א באחרונה, כי מצאנו שיאמר אחיה, נחיה, יחיה, תחיה, כמו יאמר מן היה, נהיה, אהיה, תהיה, יהיה, וא"כ הוא מגזרת חיה, כמו היה, ואעפ"י שמצאנו שיאמר ארפכשד חי, בלשון עבר לא נחוש לכל זה, אעפ"י שידמה שהוא מפעלי הכפל. והזכרתי לומר ככה, בעבור שראיתי⁵⁷, כי אין וי"ו בכל המקרא שהוא שרש בסוף המלה, ואין טענה עלי ממלת שלו (איוב טז יב), כי הוי"ו תחת ה"א, כי אותיות אה"ו מתחלפות זו בזו, והעד שלו כל כוגדי בגד (ירמ' יב א) הוא מן שלה. והנה אפרש לך למה לא תבא וי"ו שרש בסוף המלה. והיה זה, בעבור כי הוי"ו ישרת בסוף בעבור יחיד שאיננו נמצא, כמו עבדו ואמתו (להלן כ יז), וסימן לשון רבים פרו ורבו (ברא' א כב), וגם יש וי"ו נוסף, כמו בנו בעור (במד' כד ג). ואילו היה וי"ו שרש היה מתערב עם אחת מאלו השלשה ווי"ן שהזכרנו, יחיד, ורבים, ונוסף, ולא תדע המלה. גם ככה אומר לך באות יו"ד, שלא תבא שרש באחרונה, כי הוא סימן יחיד מדבר יָדִי (ברא' מב לו), גם יָדִי (דבר' טו טז), וסימן רבים בסמוך, ידי נשים רחמניות (איכה ד י), וסימן נקבה דעי וראי (ש"א כה יז) ויו"ד היחוס, העברי, או העבריה (דבר' טו יב). גם נוסף בפעלים, המגביה (תהי' קיג ה), להושיבי (שם שם ח), גם בשמות בני אתונו (ברא' מט יא), גם במלות הטעם זולתי (דבר' א לו), מני אפרים (שופ' ה יד). ובעבור כל זה אינו ראוי שיבוא יו"ד שרש באחרונה, פן תתערב לנו המלה עם אחת מכל אלה שהזכרנו, על כן אמרתי, כי מלת וחיה זרה, והיא כמו וחיתה, ותהיה מהפעלים בעלי הה"א באחרונה, כאשר פירשתי.

(יז) ותחיינו, העלימו האל"ף בעבור שלא תתערב המלה עם גזרת ראה⁵⁸. ותחיינו, בכל כוחן יותר ממשפט הראשון, כי מה צורך היה להאריך⁵⁹.

(יח) ויקרא, הנכון⁶⁰ בנות מות, כי הפכתן מצותי, ואין הפרש בין ותאמרנה עבר, כמו ותאכלנה הפרות (ברא' מא ד), ובין כשידבר עליהן לנכח עצמן, בהכנס הוי"ו הפתוח⁶¹, וככה מדוע עשיתן ותחיינן⁶².

של רס"ג מאפריקה הצפונית. 47 הפירוש של האבנים הוא משבר — שעליו נולדים הבנים. ראה רש"י. לכן מעיקרו בניו בתוספת אל"ף. 48 מעיקרו פסים בתוספת אל"ף ופירשוהו מים המגיעים עד הקרסולים ומכסים את פסי-כפות רגלים. 48 * [צ"ל: על האבנים]. 49 הקבנים של היוצר עשויים משתי אבנים ואין לומר שהאל"ף נוספה לבנים. כך מיאפסים — מן אפס. מעט מאד מים המגיעים עד אפסי הרגלים 50 דוגמה שבסמיכות הוספת הה"א לת"ו: חיה — חית. 51 הה"א והתי"ו דומות רק בכתיב ולא במבטא ולא בשמותיהן. 52 שהרי מתחילתה של הלשון התחילו החילופים בין ה"א ותי"ו. 53 ספק מן חי, ספק מן חיה. 54 חי, חיים מן חי, כמו תם מן תמס. 55 שורש זר בנטיה. אנו קוראים לו ולדומים לו מקוטעים. שהוא בא בקל בשתי צורות. בהווה ובעבר בגוף שלישי בצורת הכפולים ובשאר הגופים בצורת נל"ה. מעין כך הפועל רכב — רבה. 56 נל"ה. 57 כ"י פריס: כי ראיתי בכל המקרא ואין וי"ו שהוא שרשי. 58 שלא לערב בדבור עם המלה ותראינה. מן ראה. 59 התוספת בסוף הפסוק באה ללמד שלא זו בלבד שלא עשו מה שאמר להן מלך מצרים להמית את הילדים, אלא עוד עשו בכל חוץ מאמצים לחיות אותם. 60 [כנראה צ"ל: הנכון]. 61 אין הפרש בין נוכחות ונסתרות שהפכו כאן לעבר על ידי וי"ו ההפוך המנוקדת כפתח. 62 כך ותחיינן כאן — נוכחות. ותחיינן שבפסוק זו המדובר בנסתרות.

26 בפעלים קיימים חסרים ונחיים. 27 שמות עצם. 28 בשמות העצם נשאת הצורה כמות שהיא. 29 לשם עצם מועד שתי צורות ברכים: מועדים ומועדות. 30 אינו אומר מה הוא, שהיה חכם בעיניו שאימץ לו שיטה שהיחיד הולך אחר הרבים, וכל שם עצם המסתיים ברכים ב-ות מסתיים ביחיד ב-ה. 31 בשאלה. 32 הפסוק כתוב בדרך כלל פרט וכלל. בעבודה — כלל. בחמרה... — פרט. כל עבודתם — כלל. 33 עבדו לקרא פעמיים: אשר עבדו — עבדו בהם בפרך. על דרך מושך עצמו ואחר עמו. 34 וגזרת — ופועל. 35 ב"ת הסכה והתכלית. 36 ב"ת בו — של מושא עקף. 37 אין פסוק כזה. ויקרא כה, לט: לא תעבד בו עבודת עבד. שם, שם, מג: לא תרדה בו בפרך. כנראה שכאן צירוף שני פסוקים בכ"י פריס אין המלה בפרך. 38 ב"ת כזאת היא של בו ובה בדברים כא. ג-ד שם אחת יחס פעול, שאפשר היה בלעדיתה, כמו: והארץ הנשמה תעבד. 39 ב"ת של בו כאן, גם היא של מושא עקף. 40 ראה הערה 25. 41 כנראה שזה מספר סתם נקוט ולא לפי חישוב איה שהוא. 42 מס מן השכר שהיו מקבלות בעד הילוד. 43 המילדות שפרה ופועה היו אם ובה — יוכבר ומרים (סוטה יא, ב). 44 עברי נקרא מי שבא ממשפחת עבר, והוא בן אמונה כאלהי אברהם העברי. 45 פירוש לא הבאים ממשפחת עבר, אלא כל מי שבא מאחד מעברי נהר פרת. שהרי מדובר בו בשם בן נח. ועבר עריין לא נולד וראה להלן כא ב. 46 ר' יהודה אבן קורייש בלשן ונחשב לראשון שהשתמש בשיטת ההשוואה של לשוניות שמיות כנראה בן דורו

יט **הַדְּבַר הַזֶּה וַתַּחֲיֶינָהוּ אֶת־הַיְלָדִים וַתֹּאמְרֵן הַמִּילָדֹת אֶל־פְּרֻעָה כִּי לֹא כְנָשִׁים הַמְצַרְיֹת הָעֵבְרִיֹת כִּי־חַיּוֹת הֵנָּה בְּטָרֶם תָּבֹוא אֲלֵהֶן הַמִּילָדֹת וַיִּלְדוּ:**
כא **וַיִּטֵּב אֱלֹהִים לַמִּילָדֹת וַיַּרְבּ הָעַם וַיַּעֲצֻמוּ מְאֹד: וַיְהִי כִּי־יִרְאוּ הַמִּילָדֹת**

פְּתָגְמָא קְדִין. וְקַיִמְתִּין יֵת
בְּנֵיָא: יט. וַאֲמָרָא חֵתָא
לְפְרֻעָה. אַרִי לֹא כְנָשִׁיא.
מְצַרְיָתָא יְהוּדִיָתָא. אַרִי
חֲכִימָן אַנְיָן. עַד לֹא עֲלֵת
[נִי עֲלָא] לְנִתְהוֹן. חֵתָא
יֵתָא. כַּד דְּחִילָא חֵתָא

[נ"י חֵתָא] לְקָדָן: כ. וְאוֹטִיב יי לְחֵתָא. וְסָגִי עֲמָא. וְתַקִּיפוּ לְחֵדָא: כא. וְהֵנָּה, כַּד דְּחִילָא חֵתָא

רס"ג (יט) חיות, פקחות.
(כא) ויעש להם בתים, עשה להן בתים, הגן עליהם.⁸
8 ראה ראבי"ע הקצר.

רשב"ם (יט) כי חיות הנה, בריאות ופקחות וממהות לילד.
(כא) ויעש להם בתים, לשמרם פן ילכו לעבריות היולדות.
וגם —

חזקוני יענו. אותו כן ירבה וגו' (פסוק יב), אז לקחו להם צד להמית הבנים שדרכם להלחם, כי היו יראים מן המלחמה, כדכתיב: ונלחם בנו (פסוק י). ואם בת היא וחיה, אין דרך אשה להלחם. (כ) ויטב אלהים למילדות, ממאי: מוירב העם מאד, ולא נחשדו הן על שפיכות דמים, וממה שלא היה לפרעה לב להרע להם אמר בלבו: שתי מילדות אילו אינן יכולות לילד כל הנשים של עם רב כזה, בודאי כדבריהן כן הוא שאמרו: בטרם תבא אליהן המילדת וילדו (פסוק יט).

(יט) כי חיות הנה, בריאות ופקחות וממהות לילד.
(כא) ויעש להם בתים, לשמרם פן ילכו לעבריות היולדות.
וגם —

חזקוני יענו. אותו כן ירבה וגו' (פסוק יב), אז לקחו להם צד להמית הבנים שדרכם להלחם, כי היו יראים מן המלחמה, כדכתיב: ונלחם בנו (פסוק י). ואם בת היא וחיה, אין דרך אשה להלחם. (כ) ויטב אלהים למילדות, ממאי: מוירב העם מאד, ולא נחשדו הן על שפיכות דמים, וממה שלא היה לפרעה לב להרע להם אמר בלבו: שתי מילדות אילו אינן יכולות לילד כל הנשים של עם רב כזה, בודאי כדבריהן כן הוא שאמרו: בטרם תבא אליהן המילדת וילדו (פסוק יט).

(כא) ויעש להם, בהרבה מקומות מצינו לשון זכר²⁸ גבי נקבה: ויצל אלהים את מקנה אביכם (בראשית לא ט), ויבואו הרועים ויגרשום (להלן ב יז), ועוד הרבה. בתים, אלו בנים²⁹, שבניו של אדם נקראו בית, מישניא"ה בלעז, כמו שמצינו בדרוד: והגיד לך ה' כי בית יעשה לך וגו' (ש"ב ז יא), והקימותי את בניך³⁰ אחריו וגו' והכינותי את ממלכתו (שם יב), אף כאן נתן להם בנים, והולך ומפרש³¹ כיצד. ד"א ויעש להם פרעה בתים לעמוד בס ולא יהיו זזות מהם, רצוה להוליד שם העבריות בשעת לידתן להשליך היאורה הזכרים³².

(כב) לכל עמו, כיון שראה שלא עשו המילדות כאשר דבר אליהן עשה כל עמו ממונין על הענין, היינו: ויצו פרעה לכל עמו, כסבור לא יכולין להיות נשמרים מכולם. היארה תשליכוהו, שראו אצטגניני פרעה שעתיד עם אחד ללקות במים, וחשכו הם להפוך הגזרה על ישראל, לכך אמרו: היאורה תשליכוהו³³. וכל

28 "להם". 29 כן בכבוד שור: "ועש להם בתים, עושר וכבוד ופריה ורביה, כמו: כי עשה יעשה ה' לאדוני בית נאמן וכי". 30 צ"ל: זרעך. 31 לא ברור לי כוונת רבנו. ואפשר שכוונתו ללידת משה דכתיב אחריו. 32 ראה רשב"ם. 33 ראה רש"י.

ספורנו (יט) כי חיות הנה, בקיאות¹³ במלאכת המילדת, ואם נחפוץ לעשות דבר או לדבר שלא כהוגן תהינה מרגישות כדבר ולא תקראנה עוד אותנו לילד, ולמלך אין שוה להמית אחד או שנים בלבד.
13 רש"י

ראבי"ע (יט) כי חיות הנה, יש להם כח חיים בלב.
הקצר (כא) ויעש להם בתים, כטעם כי בית יעשה לך ה' (ש"ב ז יא). והטעם שהרבה זרעם, תגמול שכר שהחיו הן זרע ישראל. ויאמר הואו כי עשה להם בתים שהסתירם שם ולא נמצאו.

21 סוטה יא, ב. 22 אמך כנסת ישראל כולה נקראת לביא (רש"י סוטה שם).
23 וירב, היורד בסגול. כרם לפני רש"י היתה הגרסת בצירי (באר רחובות), ע"ש.
וכן הוא בראש"ם. 24 ויגל היורד בסגול. ראה הע' הקודמת. 25 גם כאן לפנינו היורד בסגול, ראה הע' 23. 26 היינו לשון עומד בעצמו. 27 בפסוק שלפניו. 28 ר"ל שהם נמי נקודים בצירי ואפילו הכי אין פירושם לשון ויפעל אלא ויפעל. אל תשיבני מהם, לפי וכו'. 29 והכלל היגל הוא בחיבות שסודן שתי אותיות.

(יט) ותאמרנה, לא עברנו על מצותיך, כי העבריות אינן כמצריות, ראב"ע הארוך
כי כח חיים הרבה יש להם⁶³. ובא היורד רפה מן כי חיות הוא הנכון, כמו דוות, רוות, עלות עלי (ברא' לג יג). ונדגש יורד במלת חיים שהוא תאר, כמו ונתפשם חיים (מ"ב ז יב), כיו"ד אלהי העֶבְרָיִים (להלן ג יח), כן חיים שהוא שם דב⁶⁴, כמו עץ חיים (משלי ג יח), וכמו ופטורי צִיצִים (מ"א ו יח)⁶⁵. וַיִּלְדוּ, נקבות פועל עבר, כי שוה הוא לזכרים, טוו (להלן לה כה), צבאו (להלן לח ח)⁶⁶.

(כ) ויטב, בעלי היורד בראשונה פעם יעמד היורד כמו זו, ופעם יחליפוהו בו"ו, כמו ויושב שם רעבים (תה' קז לו), שהוא מן ישב, כמו ויטב מן יטב⁶⁷. וזה הטוב הוא הנוכר אחר כן ויעש להם בתים, כמו כי בית יעשה לך ה' (ש"ב ז יא)⁶⁸.

(כא) ויהי כי יראו, בעבור שלא יראו ממלך מצרים רק יראו מהשם, ויטב אליהן. ודע, כי זו המלה איננה מהפעלים העומדים ולא מן היוצאים⁶⁹, כי הוא על דרך שיקבל האדם היראה מאחר.

63 חיות — פירושה בעלות כח חיים הרבה. מן חיה על משקל ע"ו: כמו דוות מן דוה, עלות מן עלה. 64 שם עצם. 65 בכל אלה אין ראבי"ע מציין טעם לדגשים שלהם. 66 בעבר נסתרים ונסתרות שווים בצורתם. 67 בפעלי פ"י בכנין הפעיל יש פעלים שהיורד שלהם קיימת, כמו: יטב — ייטיב, ינק — ייניק, ילל — יילל, ויש שהיורד הופכת לז"ו חולם: ישב — יושב, ילד — יולד, יצא — יוציא. 68 בית — משפחה גדולה וחשובה. ראה רש"י. 69 הפועל ירא איננו פועל עומד, כי הוא מקבל פעולה מן השני. ואינו פועל יוצא, שהרי פעולתו בכנין קל אינה יוצאת לשני.

כב אֶת-הָאֱלֹהִים וַיַּעַשׂ לָהֶם בְּתִים: וַיֵּצֵא פָרְעֹה לְכָל-עַמּוֹ לְאֹמֶר כָּל-הַבָּנִין הַיְלֹוד הַיְאָרָה תִשְׁלַיְכֶהוּ וְכָל-הַבֵּת תַּחֲיִין:

ב אַ וַיִּלֶךְ אִישׁ מִבֵּית לֹו וַיִּקַּח אֶת-בֶּת-לֹו: וַתַּהַר הָאִשָּׁה וַתֵּלֶד בֵּן וַתִּרְא אֹתוֹ

מִן קֶדֶם יְיָ, וַעֲבַד לַהוּן בְּתִין: כב. וּפְקִיד פְּרַעֲה, לְכָל עַמִּיה לְמִימְרֵי, כָּל בְּרָא דִתְיָלִיד לַיהוָה אִי, בְּהַרְגָה תִרְמֹוּנֶיהָ, וְכָל בְּרִתָּא תִקְיִימוּן: א. נֶאֱמַל

גוּבְרָא מְדַבֵּית לֹו, וְנָסִיב יָת בֵּת לֹו: ב. וַעֲדִיאָת אַתְמָא וַיִּלְיֵד בְּרַ, נְחֻזָת יָתִיה

רס"ג (כב) עמו, משרתיו. הילוד, הילוד להם.

ב (ב) ותרא אותו, וכאשר ראתה אותו יפה החביאתו שלשה.

רשב"ם (כב) ויצו פרעה לכל עמו לאמר, וכן אמר להם. שכן כל לאמר שבתורה כפל לשון של ויצו או של ויקרא או של וידבר או של ויאמר כמו שפירשתי באלה תולדות נח⁵.

ב (א) וילך איש מבית לוי, הוא עמרם, ויקח את יוכבד בת לוי אשר ילדה אותה ללוי במצרים (במדבר כו ט). והרכה שנים לקחה מלפני לידת משה⁶, שהרי אהרן בן שלש ושמונים ומשה בן שמונים בדברם אל פרעה⁷.

(ב) ותהר האשה, בעת גזירת פרעה בהשליך הזכרים ליאר ותלד 5 ראה בראשית ח, טו. 6 דלא כרש"י ע"פ חז"ל. 7 להלן ז, ז.

רמב"ן ב (א) וילך איש מבית לוי, רבותינו אמרו³⁵ שהלך אחר עצת

בתו. ור"א³⁶ אמר כי בערים רבות היו ישראל יושבים, וזאת האשה היתה בעיר אחרת. ומה צורך שיזכיר הכתוב זה³⁷. ועל דעתי בעבור שלא חשש לגזרת פרעה ולקח לו אשה להוליד ממנה בנים, אמר הכתוב כן, בעבור כי בכל מזדורו³⁸ לעשות ענין חדש יאמר כן. וילך ראובן וישכב את בלהה (בראשית לה כב), וילך ויקח את גמר בת דבלים (הושע א ג), לכו ונמכרנו לישמעאלים (בראשית לז כז) לכו ונכחו בלשון (ירמיהו יח יח), לכו נא ונוכח (ישעיה א יח), וכן זה נזדרז ויקח את בת לוי, ולא הזכיר הכתוב שם האיש ולא שם אשתו אשר לקח, והיה זה בעבור כי יצטרך ליחסם ולהזכיר שמם מי אביהם ואבי אביהם עד אל לוי, ועכשיו ירצה לקצר עד לדת המושיע, ואחר כן ייחס גם שאר השבטים בעבורו בסדר השני³⁹. ועל דרך הפשט⁴⁰ שהיה זה תחלת הנשואין אין מוקדם ומאוחר בפרשה⁴¹, כי היה זה

35 סוטה יב ב. 36 ראב"ע פירוש הארוך. 37 כלומר אין פירוש הראב"ע נכון, כי מה צורך שיזכיר הכתוב ההליכה. 38 ע"פ כ"י א, ובש"ס ליתא חיבת בעבור, ובכסף מווקק גורם: או בכל מזדורו. כלומר, הפירוש הראשון נכון לדעת רז"ל שהביא, אבל לדרך הפשט שכתב לקמן יקשה לשון וילך, לכן כתב או בכל מזדור לעשות כן. 39 להלן ו יד-כה. 40 על דעת רבותינו אין לקוחין אלה תחלת נשואין, שהרי כבר נולד אהרן קודם משה, ופרשה זו נאמרה על הסדר, אבל על דרך הפשט שהיה זה תחלת נשואין, על כרחו לומר שאין מוקדם ומאוחר בפרשה, כי היה זה וכי. 41 פסחים ו ב.

חזקוני הבת תחיון, ראו באצטגנינות שלהן שאין לטבוע רק זכרים, וכן היה כי אנשי המלחמה שרדפו אחריהם טבעו³⁴.

ב (א) וילך איש, אמר³⁵ רבי יהודה בר ביזנא³⁶ מהו וילך, שהלך בעצת בתו, תנא עמרם גדול הדור היה, כיון שראה גזרת פרעה גרש את אשתו, עמדו כולם וגרשו את נשותיהן, אמרה לו מרים: אבא גזרתך קשה משל פרעה, פרעה לא גזר אלא על הזכרים ואתה גזר על זכרים ועל נקבות, פרעה לא גזר אלא בעולם הזה ואתה גזר בעולם הזה ובעולם הבא, והלך עמרם והחזיר את אשתו והחזירו כולם את נשותיהן. ולפי הפשט³⁷

34 מכילתא בשלח שירתא פ"ד על הפסוק ירה בים, בשניו לשון. 35 סוטה יב א. 36 כ"י גמ' כ"י, לפנינו: זבינא, ראה דק"ס השלם. 37 בכור שור.

(כא) ויעש להם בתים, בתי כהונה ולויה ומלכות שקרויין רש"י "בתים", כמו שכתוב: ויבן³⁰ את בית ה' ואת בית המלך (מ"א ט א), כהונה ולויה מיוכבד, ומלכות ממרים, כדאיתא במסכת סוטה³¹.

(כב) לכל עמו, אף עליהם גזר³², יום שנולד משה אמרו לו אצטגנינו: היום נולד מושיען, ואין אנו יודעים אם ממצרים אם מישראל, ורואין אנו שסופו ללקות במים³³, לפיכך גזר אותו היום אף על המצריים, שנאמר: כל הבן הילוד, ולא נאמר "הילוד לעברים", והם לא היו יודעים שסופו ללקות על מי מריבה³³.

ב (א) ויקח את בת לוי, פרוש היה ממנה מפני גזרת פרעה, 30 [צ"ל: לבנות. בספרי בהעלותך עח: בתים אלו אינו יודע מה הם, כשהוא אומר מקצה עשרים שנה אשר בנה שלמה את שני הבתים וכו', ופסוק זה הוא במ"א ט ין. 31 י"א, ב. 32 שם יב, א. 33 שמור"ר א, יח. סנהדרין קא, ב.

על כן יראו מאת ה' הוא הנכון. ואחזו דרך קצרה לומר ירא את ה' (מ"א יח יב)⁷⁰, על כן מלת נורא איננה בבנין נפעל, כמו נולד (דה"א ג ב), נשבר ונדכה (תה" נא יט)⁷¹. והמשכיל יבין.

(כב) ויצו, כל יושב על כסא מלכות מצרים יקרא בלשון מצרים פרעה, והנה הכתוב לא הגיד שמו, כפרעה נכה (ירמ' מו ב), ככה שמו⁷² בלשון עמו, וכן פרעה הפרע (שם מד ל)⁷³. הילוד, שם תואר, כמו גבור שכור.

ב (א) וילך, בערים רבות היו ישראל יושבים, כי רבים היו, וכלם יקראו ארץ רעמסס, אולי בעיר אחרת היתה זאת⁷⁴. בת לוי, בן ישראל, והיא אחות אביו⁷⁵. ולא דבר נכונה האומר כי תבואות השדה הנזרעת בשדה אחרת תצליח, רק באותו שדה יצמו לא תצליח כראוי⁷⁶, כי עיקר איסור ערוה להיות ישראל קדושים⁷⁷ (ותהר) אין ספק כמו שהזכרנו⁷⁸, כי אהרן גדול בשנים ממשה⁷⁹. וככה קבלו אבותינו⁸⁰, שפועה היתה מרים⁸¹, וכתוב ותתצב אחותו מרחוק (פסו"ד)⁸². והנה ידענו כי תחלת קץ ד' מאות שנה היו

70 המלה את משמשת רק בפועל יוצא, לפיכך הוא אומר שהביטור ירא את ה' הוא בדרך קצרה במקום מאת. 71 אינו יחס פעול בנפעל, כתוצאת של פועל יוצא, אלא תואר הנעשה על-ידי קבלת יראתו. שהרי הפועל ירא איננו פועל יוצא בקל. 72 כ"י פריס: כי פרעה נכה ככה שמו. 73 בהוצאת מרגליות טובה בא הפרע — בח' רד"ק (ירמיה מד, ל): "בחי"ת, וכן היה כנוי שם אותו פרעה שהיה בימים ההם, ויש אומרים כי החי"ת במקום ה"א, והוא פרעה בהפך האותיות. רוצה לומר כי יהיה פרוע מן כי פרעה אהרן. ותרגם יונתן פרעה חבירא". בבראשית מא, י כותב ראב"ע בהוצאות שונות וכ"י פריס חפרע, ואילו במרגליות טובה: הפרע. 74 בנוסח שברמב"ן: וזאת האשה היתה בעיר אחרת. ראב"ע מפרש וילך — הלך מעירו לעיר אחרת ולקח משם אשה. אך שתי הערים היו בארץ רעמסס. 75 אחות קתא אביו של משה. 76 חיתון קרובים נותן זרע לקוי, לפיכך אסרה התורה חיתון קרובים מסוג כזה, והנה בני עמרם ויוכבד היו מאד מוצלחים. 77 ויבדלו מחיי אישות עם בנות משפחה הנמצאות עמם תמיד. ביקרא יח, ו: הוא אומר: והנה אסר כל הנמצאות עמו בכל עת. 78 כנראה יש כאן חסרון. 79 להלן ז ז, 80 [סוטה יא בן]. 81 [נא"כ היתה גדולה ממשח]. 82 הרי אומר, שהיתה כבר גדולה, שהרי הוטל עליה לשמור ולדעת מה ייעשה למשה שהיה תחת גמא.

(כב) הילוד, שם התואר, כמו הגיבור.

ב (א) ויקח את בת לוי, הוא לוי בן יעקב, כי כן כתוב אשר ילדה אותה ללוי (במדבר כו ט), והנה היא אחות קתא, על כן אמר הכתוב את יוכבד דודתו (להלן ו כ).

ראב"ע הארוך

ראב"ע הקצר

בְּהֵם בְּפָרְךָ: טו וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ
מִצְרַיִם לְמִילֵדַת הָעִבְרִית

בְּקִשְׁיוֹ: טו וַיֹּאמֶר מֶלֶכָּא
דְּמִצְרַיִם. לְחִיָּתָא יְהוּדִיתָא.

יונתן בן עוזיאל
בהון בקשיו: טו ויאמר פרעה
דמד קנה סמי בחילמי וקא
כל ארעא דמצרים קויקא
בקב מודנא קדא ושליא בר
אימרתא בקב מודנא קדא

אונקלוס

נקנת קרעא קב מודנא דטליא קנוה. מן יד שדר וקרא קל חרשי מצרים וקני להון ית חולמיה מן יד פתחין פומהון נינים ונקברים רישי חרשיא וקמרון לפרעה ביר חד עתיד לקמני סחיליד בקנישתהון דישראל דעל ידוי עתידא למסרקא כל ארעא דמצרים וקניו בן אחיעט פרעה מלכא דמצרים לחייתא יהודיתא

ר ש " י

ומשנתו: (טו) למילדת. הוא לשון מולידות, חלל שיש לשון קל ויש לשון כנד כמו שזכר ומשנר,

ת ו ר ה ש ב ע ל פ ה

בהם בפרך. רב ושמואל דאמרי נאמר כאן עבדה בפסוק זה ארבע פעמים מלמד שהיה שעבוד מצרים קשה מארבע מלכיות. (מדרש הגדול) [קנה] ויאמר מלך מצרים למילדת. ומה אמר להם, אלא בשעה שנתעברה אמו של משה באותו הלילה חלם פרעה שנפלו כוכבי מצרים מן השמים וכנסן אחד מישראל לחיקו והשליכן לים. ומיד אמר פרעה לחרטומי מצרים

ונבהלו ועשו באסטגנינותם ואמרו זה בן במעי אמו ואינו נלקה אלא במים. והם לא ידעו שעל מי מריבה הוא נידון ומיד גזר פרעה כל הבן היולד היאורה תשליכוהו (קב).

(ילקוט גר השכלים כתיב)
[קנו] ויאמר מלך מצרים למילדת
העברית, תנו רבנן בת ישראל לא תילד
את הנכרית מפני שמילדת בן לעז ונכרית לא

(קב) שמות א, כב.

ראיתי שיעבודם, אלא ששיעבודם קשה מכל שיעבוד וכה"א את כל עבודתם אשר עבדו בהם בפרך. וראיתי להביא כאן מה שבזהר בכמה מקומות וכן בז"ח ותיקוני זהר מוזכר רמז בפסוק זה על לימוד התורה: ואי עבר על אורייתא אתשקיין ממיררו דאילנא דרע דאיהו יצר הרע וכל אברין דאינון מארבע יסודין אתמר בהון וימררו את חייהם וגומר, וימררו במיררו דמרה, ולגבי אברין קדישין דגופא דאינון מסטרא דטוב עליהו אתמר ויבואו מרתה ולא יכלו לשתות מים ממרה וגוי כגונא דא אמרו מארי מתניתין וימררו את חייהם בעבודה קשה בקושיא, בחומר בקל וחומר. ובלבנים בליבון הלכתא, ובכל עבודה בשדה דא ברייתא את כל עבודתם וגומר דא משנה כוי. וכ"ה בח"ג רכט: ושם קנב מוסיף את כל עבודתם אשר עבדו בהם בפרך דא תיקו. ובוזר חדש צו: את כל עבודתם דא פיסקא בפרך פירכא. שם צט. בכל עבודה בשדה בגז"ש. ועי בתק"ז תיקון כא. (מד). (מט): תיקון כ"ט (קז): (קמז): ובסי פרדס דוד כותב לפרש הדברים. ובספרי דרוש מובא מדרש פליאה ויעבדו בני ישראל בפרך רב ושמואל ח"א בקל וחומר וח"א בגזרה שוה וכנראה שנתחבר על יסוד דברי הזהר. וראה בסי שפתי כהן כאן. [קנה] ראה בתיב"ע כאן מבואר החלום בסגנון אחר וביתר ביאור במדרש דבה"י של משה מובא בילק"ש ולקמן אות רטו. ובמדרש הגדול כאן. ונסמך הדרש על הפסוק ויאמר מלך מצרים שנכפל בפסוק טז. עוד הפעם ויאמר ודורש שכאן סיפר החלום שהיה לו. וראה בבראשית ד, ה. ויאמר קין אל הבל ובתיב"ע שם. וראה בפרש"י אסתר ז, ה. ויאמר המלך אחשוורוש ויאמר לאסתר המלכה. כל מקום שנאמר ויאמר ויאמר שני פעמים אינו אלא למדרש. ועי מגלה טז. ואסתר שם וראה רמב"ן שמות ד, י. שדרך הרבה מקראות לכפול התיבות כמו ויגש משה, ב. וכאן. ויש להעיר מהמבואר בתנחומא ויקהל ד. ותנ"י שם ה: רבותינו אומרים שתי פעמים היה אומר הדיבור בינו לבין עצמו ואח"כ אומר לישראל. כוי ממי אתה למד מיוכבד ומרים מה כתיב ויאמר מלך מצרים כוי. ובזר בהערות כותב שאין שום שייכות לדרשה זו כאן למרים ויוכבד. ובשמו"ר פ"מ השמיט כל הדרשה והוסיף, "ששכר היראה תורה". ומהיכן את למד מיוכבד ומרים. וכן בילקוט, ומרמז שם הדרש על הפסוק וידבר אלהים את כל הדברים האלה ואח"כ לאמר. ואם אין כאן טעות סופר בתנחומא אולי רצה למצוא רמז שאדם צריך לחזור על דיבורו בינו לבין עצמו מזה שנאמר כאן ויאמר ויאמר שתי פעמים וכנ"ל. ומכיון שהביא את הפסוק כבר דרש אותו כולו. וצ"ע. ובפיי רבינו בחיי ויאמר שני פעמים האחד סיפור הענין למילדות, השני אזהרה וצחי להן שיעשו כן. [קנו] גמ' ע"ז כו. בקצת שינוים, א פ ו ת א על מצחו של תינוק מקום שמוחו של תינוק רופס (רש"י). ונראה שרמזו הדרש כאן על המלים "מילדות עבריות" להורות

אֲשֶׁר שֵׁם הָאֶחָת שְׁפָרָה וְשֵׁם הַשְּׁנִית פּוּעָה: טו וַיֹּאמֶר
 דְּשׁוּם קָדָא שְׁפָרָה. וְשׁוּם תַּנְיִיתָא פּוּעָה: טו וַיֹּאמֶר.
 יונתן בן עוזיאל אונקלוס
 דְּשָׁמָא דְקָדָא שְׁפָרָה הִיא יוֹכָבֵד וְשָׁמָא דְתַנְיִיתָא פּוּעָה הִיא מְרִים בְּרַתָּהּ: טו וַיֹּאמֶר

ר ש " י

דונר ומדנר, כך מוליד ומילד: שפרה. יוכבד, על שם שמשפרת את הולד: פועה. זו מרים, שפועה ומדנרת והוגה לולד כדרך הנשים המפייסות תינוק הנזכה. פועה, לשון לעקה, כמו

ת ו ר ה ש ב ע ל פ ה

ושבנביאים ושבכתובים אם לענין הזכות, שם לו בזכות, ואם לענין רשע שם לו ברשע. (ספרי זוטא פנחס כו, ב)

[קנת] אשר שם האחת שפרה ושם השנית פועה וגו', שפרה זו יוכבד, פועה זו מרים, שפרה שפרה ורבה, שפרה שמשפרת את הולד, שפרה שפרו ורבו ישראל בימיה, פועה שהיתה פועה ובוכה על אחיה שנאמר ותתצב אחותו מרחוק לדעה מה יעשה לו ב). (ספרי בהעלותך עח)
 [קנט] ויאמר מלך מצרים למילדת העברית וגו', רב ושמואל חד אמר אשה ובתה וחד אמר כלה וחמותה. מ"ד אשה ובתה

תילד את בת ישראל מפני שחשודין על שפיכות דמים דברי ר' מאיר, וחכמים אומרים נכרית מילדת את בת ישראל בזמן שאחרים עומדים על גבה אבל לא בינה לבינה, ור' מאיר אמר לך אפילו אחרים עומדים על גבה לא זמנין דמותבא ליה ידא על אפותיה וקטלה ליה. (מדרש הגדול)
 [קנוי] העברית, חסר דלא הוא אלא תרתי. (שכל טוב)

[קנוי] שם האחת שפרה ושם השנית פועה, שם היה להן בזכות, ושם היה להן במעשה הטוב וכן הוא אומר א) איש היה בארץ עוץ איוב שמו, שם היה לו, הא כל שמות שבתורה

(א) איוב א, א. (ב) שמות ב, ד.

שהיהודים היו להם מילדות עבריות מיוחדות מחשש של שפכ"ד. כפי הטעם המבואר בגמרא לר"מ דאוסר מפני שנחשדו על שפיכת דמים ושיכולים להרוג כשישימו ידם על מוחו של תינוק כמבואר לקמן אות קעו. שכן צוה להם פרעה למילדות לעשות כן. [קנוי] בלקח טוב: מיעוט מילדות שמים. ובפ"י התוס' הדר זקנים: למילדות חסר ויין למד שלא היתה כי אם מילדת אחת והיינו יוכבד אבל מרים נערה היתה ולא היתה מילדת אלא פועה לילד ולכן אמרו רז"ל פועה זו מרים, מהרב משה כהן. ויש להעיר שכאן הפעם הראשונה שהאונקלוס מתרגם מלת עברי יהודא ובכל ספר בראשית מתרגם עבראה. ובנתינה לגר מפרש שאחרי שהתחילה התורה לקרוא אותם בשם חדש "בני ישראל" (בראשית לב, לג) לא יכול לתרגם עוד "עבראה" כי אז ישתתפו עמהם גם בני ישמעאל ובני קטורה. ותימה שלא העיר שגם אח"כ מתרגם עוד חמש פעמים מלשון עבראה שם לט, יד, יז, מ, סו, מא, יב, מג, לב. ולכן מסתבר יותר ע"פ הדרש בב"ר פצ"ח מובא בתו"ש בראשית מט, ה. ובנתינה לגר שם: יהודה אתה יודוך אחיך יהו כל אחיך נקראין על שמך כו' יהודי אנא. אחרי ברכה זו קבלו בני ישראל שם נוסף יהודי. ולכן משמות והלאה מתרגם יהודאי. וראה בתו"ש לקמן שמות כא, ב. [קנוי] מובא בילק"ש ח"א רמז תשע"ג. [קנת] לקמן קנט. שמור"ר פ"א—יז. קה"ר ז—א. מר"ש פכ"ג. ש מ ש פ ר ת א ת ה ו ל ה, בשמור"ר שם מוסיף: כשהוא יוצא מלא דם. ובכתי"י מדרש הביאור שמשפרת לולד. תרג' וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב ושפר ותקן. ובאגדות התלמוד: שמשפרת פ"י מניקה את הולד. ובשכ"ט מוסיף: וכה"א האלך וקראתי לך אשה מינקת דהיינו שמלמדת לשפר ולהניק את הולד. שפרו ורבו י ש ר א ל ב י מ י ה, בקה"ר: שפרו ורבו ישראל על ידה, ובשמור"ר: עליה וצריך תיקון. ב ו כ ה ע ל א ח י ה, בקה"ר על אחיה משה שהושלך ליאור. [קנט] לעיל קנת. ובשמור"ר שם מי היו המילדות, רב אמר כלה וחמותה יוכבד ואלישבע בת עמינדב, רבי שמואל בר נחמן אמר אשה ובתה יוכבד ומרים, ולא היה למרים אלא ה' שנים שאהרן גדול ממש ג' שנים. אמרו רז"ל הולכת היתה עם יוכבד אמה ועושה צרכיה והיתה זריזה, שעד שהתינוק קטן הוא ניכר, הוא שאמר שלמה (משלי כ') גם במעלליו יתנכר נער וגו'. ש ה י ת ה פ ו ע ה ל ו ל ד, משעשעת אותו כדרך שמשחקין לתינוקות בדברים ערבים לשעשוע (רש"י). ובש"ס כתב יד הגירסא: פועה שהיתה פועה ומשעשעת לולד. ובאגדות התלמוד: פועה לולד פ"י משתקתו בדברים ערבים וכנראה היה גורס ברש"י "שמשחקין"

אונקלוס יונתן בן עוזיאל
בְּיִלְדָּכֶן אֶת־הָעֶבְרִיּוֹת כִּד תְּהוֹיִן מְיֻלְדֹן ית כִּד תְּהוֹיִן מוֹלְדוֹן

ר ש י

כילדה חפעה: (טז) בילדכן. כמו זהוילדכן: על האבנים. מושג האשה היולדת, וזמקום לחר

ת ו ר ה ש ב ע ל פ ה

כשיבא האלהים ליפרע ממנו, נתמלא עליה חמה להרגה. ש פ ר ה שהיתה משפרת על דברי בתה ומפייסת עליה אמרה לו אתה משגיח עליה תינוקת היא ואינה יודעת כלום. (שם) [קסד] פועה, שהיתה פועה באשה והולד יוצא. (קה"ר פ"ו—א)
 [קסה] פועה, שהופיעה פנים כנגד אביה שהיה עמרם ראש סנהדרין באותה שעה. (שם)
 [קסו] שפרה ופועה, כ"ב (כ"ג) נשים ישרות גדולות בצדקות היו בישראל כו' ועוד יש גיורות מן הגוים כו' במילדות שפרה ופועה המצריות, ותיראן המילדות את האלהים. (מדרש תדשא סו"פ כ"א)
 [קסז] ויאמר בילדכן את העבריות, למה

יוכבד ומרים ומ"ד כלה וחמותה יוכבד ואלישבע. תניא כמ"ד אשה ובתה דתניא ש פ ר ה זו יוכבד ולמה נקרא שמה שפרה שמשפרת את הולד כו', פ ו ע ה זו מרים ולמה נקרא שמה פועה שהיתה פועה לולד. (סוטה יא:)
 [קס] שפרה, ששפרו מעשיה לפני האלהים, פועה, שהיתה פועה. (שמו"ר פ"א—יז)
 [קסא] שפרה, ר' חנינא בר רב יצחק אמר שפרה שהעמידה ישראל לאלהים שבשבילים נבראו השמים שכתוב בהם ברוחו שמים שפרה ג). (שם)
 [קסב] פועה, שהופיעה את ישראל לאלהים. (שם)
 [קסג] פועה, שהופיעה הפנים נגד פרעה וזקפה חוטמה בו ואמרה לו אוי לו לאתו האיש (ג) איוב כו, יג.

וכו', וראה לקמן אות קסד. [קס] בקה"ר שם ששפרו אותן במצות ומעשים טובים. ד"א שפרה לשם שבח שנאמר ברוחו שמים שפרה. וכן במדרש שמואל שם. [קסב] בשמו"ר כתי"א הגי': פועה, שהופיעה פנים לאלהים ובמדרש שמואל: שהופיעה במעשים טובים לישראל. ובקה"ר: שהופיעה את מעשה אחיה וצ"ב. ובמדרש הגדול: שהופיעה במעשיה. [קסג] בקה"ר שם שפעת בפני פרעה ואמרה לו אוי לך מיום הדין. [קסד] במדרש שמואל שם: שהיתה פועה והולד יוצא. ובתוס' סוטה יא: פירש רבינו חננאל לוחשת לחישה ויוצא הולד כמו שעושים אלו עכשיו באזני האשה. ומובא בערוך ערך פע. ולעיל קנה. מבואר שזה דרש אחר. וכ"ה בכתב יד מדרש הביאור: פועה שפועה לולד, לוחשת ויוצא כמו אלו הלוחשים עכשיו באזני האשה צא צא. ובברכה"ת: ד"א שפועה לילד בבטן וקוראה לו צא והוא יוצא. ונ"ל דמכאן מקור למ"ש רבינו בחיי שמות י, ה: צא אתה וכל העם וגו' יוצא מן הכתוב הוה השם הידוע לאשה המקשה ללדת וכו'. [קסה] במדרש מביא כאן באריכות הסיפור שטענה מרים נגד אביה שפירש מאשתו בשביל גזירת פרעה ושמע עמרם לעצתה והחזירה ליוכבד. מובא לקמן פ"ב אות א. ובשמו"ר שם יש עוד שתי דרשות: פועה שהיתה גופעת יין בתינוק אחר אמה. ובפ"י מהר"א גופעת מלשון גופחת שנוטלת יין בפיה ומגפחת על התינוק. והלשון אחר אמה ג"ל לפרש שהכוונה כמו שכתוב מקודם לזה בשמו"ר שם מובא לעיל אות קנט: הולכת היתה עם יוכבד אמה ועושה צרכיה והיתה זריזה. או י"ל כמ"ש לעיל אות קנו. שרק יוכבד היתה מילדת אבל מרים רק פועה כו' והפ"י אחר אמה כלומר אחרי שאמה עשתה מלאכתה היא היתה פועה וכו'. ובשמו"ר כתי"א: אחר של אמא והמלה של גמחקה בקו. עוד שם מאמר: היתה מפיעה את התינוק כשהיו אומרים מת. ובמת"כ: מפיחה בנקביו ומשיבה נפשו. וראה במילואים כאן. ובהדר זקנים מביא עוד דרש. ד"א ששמו גפשותיהן בכפיהן לעבור מצות המלך. ופילון מובא באגדות היהודים ח"ה עמוד שצג. דורש שפרה משם צפרה ופועה משם פואה. [קסז] מבואר שס"ל שהמילדות היו מצריות שנתגירו והפ"י למילדות העבריות למילדות את העבריות. ואפשטיין בהערות שם מביא שגם דעת יוסיפוס בקדמוניות ב' ט' שהיו מצריות. ושד"ל מביא שגם המתרגם האלכסנדר והירוגימוס מפרשים כן. ומ"ש ראייה לפ"י זה מבואר לפנינו במדרש תדשא. ויש להעיר גם מהמבואר באמרי גועם וכ"ה בפענח רזא ור"י מוינה: שם האחת שפרה, מצאתי בשם רי"ח ששפרה ופועה מצריות היו מתחלה ונתגירו דאל"כ תימה האיך צוה אותן להרוג היהודים, והא אמרינן בכל יעבור ואל יהרג חוץ מע"ז ג"ע ושפ"ד לכך כתיב ותיראן המילדות וגו' אע"פ שלא היו מתיראות מתחלה בגויותן. וזה לא כדעת חז"ל ואונקלוס לעיל אות קנ"קנה. [קסז] ראה בתורה שלמה בראשית פ"ט אות לב. ומהרש"א סנהדרין נז: ובהגהות רש"י כאן.

וְרֵאִיתָן עַל-הָאֲבָנִים אִם-בֵּן יְהוּדִיתָא. וְתַחֲזִיין עַל יְהוּדִיתָא וְתִסְתְּבִין עָלָיו מִתְבָּרָא. אִם בְּרָא הוּא מִתְבָּרָא אִין בִּיר דְכַר הוּא אֹנְקְלוֹס יוֹנָתָן בֶּן עֻזִּיאל

ר ש י

קוראו משבר וכמוהו עושה ונלחכה על הצננים, מושב כלי לזמנות יולר חרש: אם בן הוא וגוי. לא היה מקפיד חלל על הזכרים, שאמרו לו תינטונינו עתיד להולד בן המושיע אותם:

ת ו ר ה ש ב ע ל פ ה

[קעא] **האבנים**, א"ר יהודה בר סימון שהקב"ה עושה איבריה של אשה קשין כאבנים בשעה שיושבת על המשבר לילד שאילולא כן מתה. ור' פנחס החבר אומר בשם ר' יונה מסייע ליה לר' יהודה בר סימון אין אבנים אלא סדן שהוא דבר קשה דכתיב וארד בית היוצר והנה הוא עושה מלאכה על האבנים. (שמור"ר פ"א—יח) [קעב] **האבנים**, מאי אבנים א"ר חנין סימן גדול מסר להן אמר להן בשעה שכורעת לילד יריכותיה מצטננות כאבנים. (סוטה יא:)

צוה להרוג אותם על ידי המילדות, כדי שלא יתבע הקב"ה ממנו ויפרע מהם. (שמור"ר פ"א—יח) [קסח] **העבריות**, י' דעקים ככ"ף. (ספר התגין) [קסט] **וראיתן וגו'**, וירא את ענינו ד) כמה שנא' וראיתן על האבנים. (ספרי תבוא פ"י שא) [קע] **האבנים**, אמר ר' תנחום מקום שהבן נבנה כענין שנאמר וארד בית היוצר והנה הוא עושה מלאכה על האבנים ה). (מדרש הגדול)

ד) דברים כו, ז. ה) ירמיה יח, ג.

[קסט] ראה לעיל אות קכא. ובהגדה של פסח דרשו וירא את ענינו זו פרישות דרך ארץ. וצ"ל שכאן הכונה לסוף הפסוק אם בן הוא והמתן אתו ונסמכה הגז"ש וירא וראיתן על ריש הפסוק. [קע] בתנחומא ויקהל ד. על האבנים במקום שהולד נבנה. ובשמור"ר לפנינו מקום שהולד "נפנה" בו וביפ"ת כותב שדורש אבנים כמו אפנים וכו'. אבל באמת ט"ס יש כאן וצ"ל נבנה וכן הוא בשמור"ר כתי"א: הולד נבנה. ובספר השרשים לר"י גנאח: וראיתן על האבנים, הוא מקום נפילת הולד מבטן אמו ויקרא משבר והמלה הזאת נגזרת מבן ובנים והאלף נוספת בה כו' ונקרא המקום כן בעבור נפילת הבנים בו. וכ"ה שם צד 44 אות קעד. ולקמן אות קעג. ממכילתא דרשב"י משמע כפי זה. ובשכל טוב: האבנים. עיקר מילת אבנים הוא הפחת העשוי לילודת עת לידתה, ואבנים האמור בירמיה גם זה הפחת אשר גלגל היוצר יסוב בעברי פיהו, דכתיב בירמיהו וארד אל בית היוצר והנה עשה מלאכה על האבנים. ומענין זה הכסא אשר יעשה לאשה ההרה לשבת עליו אצל הלידה כמו (ישעיה לו) כי באו בנים עד משבר. וכ"כ במבחר: אבנים והפירוש הפשוט הוא כתריום אונקלוס "מתברא" ובמשנה כלים פכ"ג—ד ומשבר של חיה, ופירש הרמב"ם: הוא הכסא אשר יעשה לאשה ההרה לישב עליו אצל הלידה כמו (ישעיה לו) כי באו בנים עד משבר. וכ"כ במבחר: אבנים כדמות כסא שתלד בו האשה וגם נקרא משבר. ולדעת רבי יהודה בן קריש שרשו בנה מגזרת בנים וכ"כ הרד"ק בשרשיו: ואבנים, מקום נפילת הולד מבטן אמו ויקרא משבר כו'. וראיתן על האבנים הוא הרחם ונקרא אבנים על שם הבנים, וכן נקרא משבר על שם האשה היולדת וחבליה, ונקרא אבנים בלשון שנים לענין הצירים שהם בפתח הרחם שהם שנים כמו שני צירי הדלת. ובבוצר עוללות מביא דעת האומרים: שאבנים מין אמבטיה כלי שרוחצין בו את הילדים בצאתם מרחם והוא נעשה משני אבנים, וכן עוד המנהג בארץ פרס כו'. ובכת"י ילקוט אור האפלה: וראיתן על האבנים מקום המשבר נקרא אבנים לפי שהוא ספק אם יולד בן או בת. והטעם צ"ב. ובכת"י ילקוט מעין גנים: וראיתן על האבנים, שתי אבנות הן אבן גדולה יש עליה שומרין ואבן קטנה אין עליה שומרין ובכל יום הכרוז [יוצא] ואומר הנה לא יגום ולא יישן שומר ישראל. ובכת"י ילקוט תימני יש ביאור על מאמר זה שנאמר בדרך רמו. [קעא] בתנחומא תוריע ג: א"ר יהודה בר סימון שתי יריכותיה של אשה נעשין כשתי אבנים כדי שיהא בה כח כשהיא יולדת, ומנין שכן, כתיב וראיתן על האבנים. ובתנ"י שם: שני יריכי אשה נעשין כשני יריכי אבנים. ובמסורת המדרש בשמור"ר חסר הציון לתנחומא. [קעב] ברש"י: סימן גדול, שלא תטלנו האם ותחביאנו ותאמר נפל היה, זה לכם סימן של לידה ואז תטלוהו ותהרגוהו. ומבואר דמפרש שסימן זה היה רק שגולד לה ולו. ולא שאפשר להכיר על ידי זה בין זכר לנקבה. ופי' זה דחוק. אמנם במדרש אגדה כאן מבואר שזה היה ג"כ לסימן בין זכר לנקבה וז"ל: וראיתן על האבנים סימן גדול מסר להן אותו רשע, אמר להם מי שמעוברת בזכר יריכותיה מצטננות כאבנים. וכן הוא בילקוט מדרשים כת"י קורדיסטאן אמרו חכז"ל פרעה חכם גדול היה מסר ליוכבד ולמרים סימן וראיתן על

הוא והמתן אתו ואם-בת הוא ותקטלו יתיה. ואם ברמא ותקטלו יסיה ואין ברמא
 יונתן בן עוזיאל אונקלוס

ת ו ר ה ש ב ע ל פ ה

וראיתם על האבנים, אף אתה עשית להם המים
 כאבנים והיו המים מכין אותן על מקום האבנים
 לכך נאמר כמו אבן.

(מכילתא בשלח מסכתא דשירתא פ"ה)
 [קעה] אם בן הוא והמתן אתו, א"ר חנינא
 סימן גדול מסר להן, בן פניו למטה בת
 פניה למעלה. (סוטה יא ז)

[קעג] האבנים, א"ר חנין סימן גדול מסר להם
 מה יוצר זה, ירך מכאן וירך מכאן וסדן
 באמצע, אף אשה ירך מכאן וירך מכאן וולד
 באמצע. (שמור"ר פ"א—יד)

[קעד] האבנים, ירדו במצולות כמו אבן ו
 במדה שאדם מודד בה מודדין לו הן אמרו
 (1) שמות טו, ה.

האבנים אם יריכות האשה בשעה שתלד [שתהא] יושבת על המשבר לילד (אם) מצטננות כאבנים דעו לכם שהוא בן
 והרגו אותו ואם אינם מצטננות יולדה נקבה. ובפ"י התוסי' הדר זקנים: אמרו רבותינו סימן מסר להם אותו רשע פרעה
 שאם פניו למטה בידוע שהוא זכר ואם פניו למעלה נקבה היא ועוד מסר להם סימן אחר אם יריכותיה של יולדת
 מצטננות בידוע שהוא זכר (כדאמרו רבותינו אשה מזרעת תחלה יולדת זכר, והטעם כי כשהאשה הוריעה תחלה
 זרעה מצטנן, וזרע האיש האחרון עומד ומבטל הראשון), ואם ירכותיה מתחממות בידוע שהיא נקבה. [קעג] כן
 היתה הגירסא גם בסוטה יא: ונשארה בעין יעקב. ורש"י מחקה וכותב ה"ג: וראיתן על האבנים א"ר יוחנן סימן
 גדול מסר להן בשעה שכורעת לילד ירכותיה מצטננין כאבנים, ד"א על האבנים כדכתיב וארד בית היוצר וגו' מה
 יוצר זה ירך מכאן כו'. ד"א להכי קרי למשבר האשה אבנים כדכתיב גבי יוצר כלי חרס אבנים ואשה נמי ליוצר
 דמא. אמנם הגי' שרש"י מחקה מבוארת גם בש"ס כתב יד מיונכן: וראיתן על האבנים, מאי אבנים א"ר חנין
 סימן גדול מסר להן דכתיב (ירמיה יח). וארד בית היוצר והנה הוא עושה מלאכה על האבנים אמר להן מה יוצר
 זה ירך מיכן וירך מיכן [הסופר השמיט מן מיכן השני ער מיכן האחרון וצריך להיות כמבואר בגמ': וסדן באמצע
 אף אשה ירך מיכן וירך מיכן] והולד באמצע, שעה שכורעת לילד ירכותיה מצטנני' [אין קריאת המלה ברורה כי
 כתוב מצטנני'] כאבנים. ובעין יעקב הגירסא, אחרי הולד באמצע ואיכא דאמרי בשעה שמכרעת לילד ירכותיה מצטננות
 כאבנים וכ"ה בשמור"ר. ולפי גירסת הש"ס כת"י מבואר שני דברים: א) שאין פירוש "סימן גדול" סימן ממש אם הוא
 ולד או נפל או זכר או נקבה אלא פירושו שם יפה ומתאים לקרוא למשבר האשה אבנים. וכן הוא בלקח טוב
 ובשכ"ס כאן: א"ר חנן סימן גדול מסר להן, אמר להן מה יוצר זה ירך מכאן וירך מכאן, וסדן שעליו הכלי
 באמצע ירכותיו, אף אשה ירך מכאן וירך מכאן, והולד בין ירכותיה, לפיכך נקרא אבנים שבזמן שאשה כורעת לילד
 הולד בינתים לירכותיה כאבנים. (ובלקח טוב שבזמן שכורעת ירכותיה מצטננות כאבנים). ר' אומר לפי שביצירתו
 של אדם הוא נמשל ככלי יוצר, שנאמר (כי) הנה כחומר ביד היוצר כן אתם בידי ישראל, ואותו מקום שהיוצר
 עושה בו מלאכה בחומר נקרא אבנים. ב) מבואר לפי גירסת ש"ס כת"י שהדרש "ירכותיה מצטננות כאבנים" אין זה
 דרש מיוחד אלא שזה דרש אחד על הפסוק הוא עושה מלאכה על האבנים וכמ"ש הלק"ט. אמנם רש"י לא הוסיף
 בעיניו גרסא זו מפני שהלשון סימן גדול מסר להן מבואר גם להלן אות קעה. ושם מוכרחים לפרש שהסימן הוא
 להבדיל בין זכר לנקבה ולא כינוי השם. [קעד] בפירוש רמ"ש במכילתא כותב לפרש מה שאמר על מקום האבנים:
 גראה שפירשו אבנים כינוי לאברי הזרע. ומביא מספר האוצר דאיברי ההולדה בין זכר ובין נקבה נקראים אבנים. ובבית
 תלמוד שנה ד' עמוד 287 כותב לדחות שאין זה פירוש רק דרוש מחודד. והפ"י הפשוט הוא שהתהומות נעשו להם
 כאבנים והמים שעליהם למעלה היו מכים אותם על מקום המים של תהומות שנעשו כאבנים. ומלשון המכילתא דרשב"י
 בשלח טו, ה: והיו מכין אותן על מקום האבנים "שלהן". מוכח שהכוונה מדה כנגד מדה ממש, וכפ"י רמ"ש ולא כמו
 שדחה בבית תלמוד. ובמכילתא הורביץ לא העיר כלום מזה. [קעה] סימן גדול מסר להן, בן פניו למטה בת
 וראיתן על האבנים אם בן הוא שם אתן יכולות לראות מיד אם בן הוא בלא שום הגבהה. בן פניו למטה בת
 ל מ ט ה, כדרך תשמישו. בת פניה למעלה כדרך תשמישה. והכי מפורש במסכת גדה לא. (רש"י). וראה
 מ"ש בתורה שלמה בראשית פ"ב אות רעז. משמות רבה א. שמבואר שם פירוש אחר במאמר שלפנינו: אם פניו
 למטה תדעו שהוא זכר שמביט באמו בארץ שממנו נברא וכשהוא פניו למעלה היא נקבה שמבטת בברייתה בצלע.
 ובלק"ט כאן מביא שני הפירושים. והלשון סימן גדול וכי יש לבאר שפרעה אמר להם דברים ברורים להכיר אם בן
 הוא איך שיתנהגו ואין הכרח בגמ' לומר שהם בעצמם לא ידעו אלה הסימנים שזה דוחק אחרי שהיו מילדות בטח

וַחֲזָה: וַתִּירָאן הַמִּילֵדֹת
אֶת־הָאֱלֹהִים וְלֹא עָשׂוּ כַּאֲשֶׁר
דִּבֶּר אֲלֵיהֶן מֶלֶךְ מִצְרַיִם

היא תקיימונה: " ודחילא
 תיקא מן קדם יי'. ולא
 עבדא. כמא דמליל עמהון
 מלקא דמצרים. וקיימא ית
 (א) ותתקיים (ותקיימנה) א) עמהין.

יונתן בן עוזיאל
 נוקבא היא ותתקיים:
 " ודחילא תיקא מן קדם יי'
 ולא עבדו היקמא דמליל
 עמהון מלקא דמצרים

ת ו ר ה ש ב ע ל פ ה

[קעו] והמתן אתו, כך אמר להן אפי' משימה המילדת אצבעה על חוטמו מיד הוא מת. וכל כך למה, לפי שראו איצטגניני פרעה שמושיען של ישראל עתיד להולד באותו פרק, לפיכך גזר מיתה על הזכרים. (שכל טוב)
 [קעז] ואם בת הוא וחיה, זו עצה טובה שגזרו עלינו, אילו אמרו, אם בת היא והמתן אותה ואם בן הוא וחי, כבר נתמעטו ישראל באותה שעה, דרכו של איש שישא עשר נשים ויהיו לו בנים וכו' ואין דרכה של אשה שתינשא אפילו לשני בני אדם. (ס' אליהו רבה (פ"ז) פ"ח)
 [קעה] ואם בת הוא וחיה, לפי שהיו מצריים שטופים בזימה, לפיכך אמר להם אם בת הוא וחיה. (לקח טוב)
 (ז) משלי לא, ל. ח) בראשית כב, יב.

[קעט] ותיראן המילדת את האלהים, עליהן נאמרו) אשה יראת ה' היא תתהלל כו'. ד"א ותיראן המילדות, קשטו עצמן למעשה זקנן זה אברהם כמו שהקב"ה מעיד עליו (ח) כי עתה ידעתי כי ירא אלהים וגו' אמרו אברהם אבינו עליו השלום פתח לו פונדק והיה זן את העוברים ואת השבים בני אדם ערלים, ואנו לא דיינו שאין לנו להאכילן אלא להרוג אותן, אנו נחיה אותן. (שמור פ"א—ב)
 [קפ] ולא עשו כאשר דבר אליהן מלך מצרים, להן מיבעי ליה א"ר יוסי בר' חנינא מלמד שתבען לדבר עבירה ולא נתבעו. (סוטה יא ז)

[קעו] ראה לעיל אות קעו. [קעז] ראה לעיל אות קעו. ולקמן אות רב. רנ. [קעז] ראה לקמן אות רד. ובשמור פ"א: א"ל הקב"ה: רשע מי שנתן העצה הזאת טפש הוא היה לך להרוג את הנקבות אם אין נקבות זכרים מהיכן ישאו נשים כו'. וראה לעיל אות ק. ובויק"ר פכ"ז—יא. פרעה אמר שוטה היה עשו שאמר יקרבו ימי אבל אבי ולא היה יודע שאחיו פרה ורבה בחיי אביו אני איני עושה כן אלא עד דאינון דיקיין תחות כרסיה דאמהון אנא מחנק יתהון הה"ד וראיתן על האבנים. [קעה] ראה לקמן אות ריד. משמור דרשו כן על הפסוק וכל הבת תהיון. וכנראה שהיה לפני בעל לקח טוב דרש זה גם על הפסוק שלפנינו. באע"ז ומלת וחיה קשה מאד ודקדוק והיא זרה כי המשפט וחיתה. וברש"י וחיה, ותחיה. וברש"בם וחיה טעמו למעלה. [קעט] בלקח טוב כאן: ותיראן המילדות את האלהים בא וראה כמה גדולה יראת שמים, שהרי הכתוב מעיד על המילדות ותיראן. וכן משה אמר מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה את ה' (דברים י, יב) וכן ישעיה אומר יראת ה' היא אוצרו (ישעיה לג, ו). ומענין זה מוזכר בשמור פ"א—א ובתנחומא מובא בילקוט שמעוני ח"ב רמז תיב. לקמן אות קצה. זה שאמר הכתוב ויאמר לאדם הן יראת ה' היא חכמה (איוב כח) וכתוב ותיראן המילדות את האלהים כו' העמיד ממנה (ממרים) בצלאל שהיה חכם שנאמר ואמלא אותו רוח אלהים. ולפנינו בתנחומא ויקהל ד. אינו גורס הפסוק שלפנינו. ובמדרש תהלים מזמור קיט. טפלו עלי שקר זדים, מהו, שנאמר ויאמר בילדכן את העבריות. ותיראן המילדות את האלהים, ובאותה צרה, אני בכל לב אצור פקודיך. דורש אלה הפסוקים על מאורע זה שבכל לבם יראו את ה' ולא רצו לעשות מצות המלך. ושם מזמור קיח. מובא ג"כ דרש על פסוק שלפנינו אמנם עיקר מקומו לקמן פסוק כא. ויהי כי יראו המילדות את האלהים ויעש להם בתים. [קפ] בשמור פ"א—ט: להן לא נאמר אלא אליהן א"ר יוסי בר חנינא מלמד שתבע אותן להזדונג להם ולא קבלו ממנו. ובפרש"י א ל י ה ז, משמע על עסקי ביאה לשון ויבא אליה. וביפ"ת כ' צ"ל שכך היתה קבלה בידם ואסמכוה אקרא. ובמפרשי המדרש: כמו וידבר על לב הנערה (בראשית לד). ובחדושי רש"י מביא מהא דמבואר בכתובות פ"א מ"ח ראוה מדברת עם אחד, ובגמ' מאי מדברת כו'. ועי' מהרש"א ומפרשים שנדחקו הרבה לפרש דרש זה. אמנם בלק"ט גורס או מפרש: ולא עשו כאשר דבר אליהן מלך מצרים ותחיון, כאשר אמר להן מיבעי ליה, מהו כאשר דבר אליהן, אלא א"ר יוסי בר' חנינא מלמד שתבען לדבר עבירה ולא נתבעו. כתיב הכא כאשר דבר, וכתוב התם כדברה אל יוסף יום

וַתַּחֲיֵן אֶת־הַיְלָדִים: בְּנֵיאִ: י" וַקְּרָא מֶלֶכָא
 שְׁנֵי י" וַיִּקְרָא מֶלֶךְ־מִצְרַיִם
 לְמִילְדַת וַיֹּאמֶר לָהֶן מְדוּעַ
 עָשִׂיתֶן הַדָּבָר הַזֶּה וַתַּחֲיֵן

ר ש י
 וחי. ותחיה: (יז) ותחיינ את הילדים. ומספקות להם [נויס ו]מוזון. תרגום הרש"ן וקיימת, והשני
 תורה שבעל פה

עומדות בתפלה ואומרות לפני הקב"ה, אתה יודע
 שלא קיימנו דבריו של פרעה דבריך אנו מבקשים
 לקיים, רבון העולם יצא הוולד לשלום, שלא
 ימצאו ישראל ידיהם להשיח עלינו לומר, הרי
 יצאו בעלי מומים, שבקשו להרוג אותם, מיד
 היה הקב"ה שומע קולן ויוצאים שלמים. אמר
 ר' לוי הרי אמרת את הקלה, אמור את החמורה
 יש מהן שראויות למות בשעת יציאתן או אמן
 לסכן בהן ולמות אחר יציאתן והיו עומדות בתפלה
 ואומרות להב"ה רבוננו של עולם תלה להם עכשיו
 ותן להם נפשותיהם שלא יאמרו ישראל הן הרגו
 אותן והב"ה עושה תפלתן לפיכך ותחיינ את
 הילדים, ותחיינ אלו האמהות, הילדים, הילדים
 ממש. (שמו"ר פ"א—יט)
 [קפג] מדוע עשיתן הדבר הזה, תוכחה
 ונזיפה, וכה"א מדוע לא כליתם חקכם
 ללבון ט). (לקח טוב)

[קפא] ולא עשו כאשר דבר אליהן מלך
 מצרים, ראה את הדבר כאילו נעשה, מיכן
 אמרו, אומות העולם נתפסין על המחשבה [כמו]
 (מי) שנעשה, אבל ישראל אין נתפסין עד שיעשה
 מעשה על ידיהן. (סדר אליהו רבה (פ"ז) פ"ח)
 [קפב] כאשר דבר אליהן מלך מצרים,
 כאשר אמר מיבעי ליה, דהא כתיב ויאמר
 בילדכן, אלא כאשר דבר בגזירה, דהיינו לשון
 קשה, ודומה לדבר דבר האיש אדוני הארץ אתנו
 קשות ח"י). (שכל טוב)
 [קפג] ותחיינ את הילדים, תנא לא דייק שלא
 המיתו אותן אלא שהיו מספקות להם מים
 ומוזון. (סוטה יא:)
 [קפד] ותחיינ את הילדים, יש מהם שראויים
 לצאת חגרים או סומים או בעלי מומין או
 לחתוך בו אבר שיצא יפה, ומה היו עושות

ח"י שם מב, ל. ט) שמות ה, יד.

יוס מה להלן דבר עבירה, אף כאן דבר עבירה. וראה בתורה שלמה בראשית פל"ט אות עו. הבאתי מבמדבר רבה
 פי"ד—ו שמביא ג' פסוקים שהמלה דבר משמעותה בעניני ערוה, ולא יראה בך ערות דבר (דברים כג). על דבר
 אשר לא צעקה (דברים כב), ויהי כדברה אל יוסף יום, וזה ראייה לדברי הלק"ט. [קפא] ראה בתורה שלמה
 בראשית פל"א אות ג. וצרף לכאן. והפירוש הוא שפרעה נענש על מחשבתו הרעה כאלו נעשה. מפני שהיה
 בטוח שהמילדות יעשו רצונו. אמנם הסמך של הדרש על הפסוק צ"ב. [קפב] מקור הדרש בלק"ט כאן: ס"א
 [ספרים אחרים] כאשר דבר לשון קשה וכה"א דבר האיש אדוני הארץ אתנו קשות. ומבואר מלשונו שהעתיק דרש זה
 מאיזה מקור שלפניו. ואע"פ שמאמר זה הוא בלק"ט כהכשך להמאמר המובא לעיל אות קפ. בביאור, נראה שזה
 הוא דרש מיוחד. [קפג] בשמו"ר פ"א—ט: ותחיינ את הילדים, וכי מאחר שלא עשו כאשר דבר אליהן אין
 אנו יודעין שקיימו את הילדים, למה הוצרך הכתוב לומר ותחיינ את הילדים, יש קילוס בתוך קילוס לא דיין שלא
 קיימו את דבריו אלא עוד הוסיפו לעשות עמהן טובות, יש מהם שהיו עניות והולכות המילדות ומגבות מים ומוזון
 מבתיהם של עשירות ובאות וגותנות לעניות והן מחיות את בניהן הוא שכתוב ותחיינ את הילדים. וראה ברש"י
 סוטה שם, וברש"י כאן מ"ש לדייק באונקלוס. [קפד] בשמו"ר כתי"א: ותחיינ את אלו האמהות, הילדים, הילדים ממש,
 מוכח מגירסא זו שדורש המלה את לרבות האמהות. וכן הגיה בהגהות רש"י שצ"ל ותחיינ את. [קפה] ובשכל
 טוב כאן מוסיף: מדוע לא אכלתם את החטאת (ויקרא י, יז) ועיקר המלה הכי משמע, מה דיעה יש בדבר הזה.

<p>יִנְתֵּן בֶּן עֻדֵיאל בְּנֵי־אֵם: יִשְׂרָאֵל וְאֶרְוֹן חֵיטָא לְפָרְעָה אָרוֹם לֹא כְנָשִׂיא מִצְרַיִמָא יְהוּדִי־חֵטָא אָרוֹם וְרִזְיוֹ וְחִסְיָוִן בְּרֵשִׁיתוֹ הֵינּוּ קָדָם עַד לֹא מִימֵי לְנוֹתָהוֹן חֵיטָא הֵינּוּ סְלִיָן עֵינֵיהוֹן בְּצִלוֹ מִצְלוֹ וּבְעֵינֵי רְחִמֵי מִן קָדָם אָבוֹהוֹן דְּבִשְׁמֵינָא וְהוּא שְׁמַע בְּקַל צְלוֹתָהוֹן מִן־דְּהֵינּוּ מְחַשְׁבֵינּוּ וְיִלְדוּ וְפָרְקוּן בְּשֵׁלֶם: כְּ וְאוֹשִׁיב יִי לְחֵיטָא וְסָגִי</p>	<p>אֹנְקֵלוֹס בְּנֵי־אֵם: יִשְׂרָאֵל וְאֶרְוֹן חֵיטָא לְפָרְעָה. אָרִי לֹא כְנָשִׂיא. מִצְרַיִמָא יְהוּדִי־חֵטָא. אָרִי חִסְיָוִן אֲנִי. עַד לֹא עֲלַת לְנוֹתָהוֹן חֵיטָא. יִלְדוּ: כְּ וְאוֹשִׁיב יִי לְחֵיטָא. וְסָגִי (ד) עֲלַא (ה) יִלְדוּ</p>	<p>אֶת־הַיְלָדִים: יִשְׂרָאֵל וְאֶרְוֹן הַמְיַלְדֹת אֶל־פָּרְעָה כִּי לֹא כְנָשִׂים הַמִּצְרַיִת הָעֵבְרִיֹת כִּי־חַיֹּת הָנָה בְּטָרָם תָּבוֹא אֲלֵהֶן הַמְיַלְדֹת וַיִּלְדוּ: כְּ וַיִּיטֵב אֱלֹהִים לְמִיֻלְדֹת</p>
---	---	---

ר ש י

וקיימותו, לפי שלשון עזר [עזרי] לנקבות רצות תיבה זו וכיוצא בה משמשת לשון פעלו ולשון פעלתו, כגון ותאמרנה איש ומרי [לשון עזר] כמו ויאמרו לזכרים, ותדברנה נפיון לשון דברתו, כמו ותדברו לזכרים, וכן ותחללנה אותי אל עמי, לשון [עזר] חללתו, כמו ותחללו לזכרים: (יט) כי חיות הנה. נקילות כוונות, תרגום ילדו ת חייטא. ורצותינו דרשו הרי הן משולות לחיות השדה, שאינן צריכות מילדות. והיכן משולות לחיות? גור אריה, זאב יטרף, נכור שורו, אילה שלוטה, ומי שלח נכתב זה הרי הכתוב כללן [ויצרך אותם, ועוד כתוב] מה חונק לציא: (כ) וייטב. היטיב להן וזה חלוק נתיבה שיסודה שתי אותיות ונתן לה וי"ו יו"ד נראשה, כשהיא נזהר לשון ויפעיל הוא נקוד היו"ד [נצירי שהוא] קמוץ קטן,

ת ו ר ה ש ב ע ל פ ה

<p>[קפז] בטרם תבוא אלהן המילדת וילדו, מיכן שהנשים הצדקניות לא היו בפתקא של חווה. (לקח טוב) [קפט] וייטב אלהים למילדת, מה היא הטובה הזאת שקבל דבריהם מלך מצרים ולא הזיק להם. (שמור"ר פ"א—טז)</p>	<p>[קפו] כי חיות הנה, מאי חיות אילימא חיות ממש אטו חיה מי לא צריכה חיה אחריתי לאולודה, אלא אמרו לו אומה זו כחיה נמשלה וכי יהודה גור אריה יהודה י. (סוטה יא:) [קפז] חיות, בריאות, כמו שתי צפרים חיות טהורות יא) פי' בריאות. (לקח טוב) (י) בראשית מט, ט. יא) ויקרא יד, ד.</p>
---	---

[קפו] חיות ממש, מילדות (רש"י) וראה ברש"י כאן ובשמור"ר פ"א—טז. כי חיות הנה. אם תאמר מילדות הנה וכי מילדת אינה צריכה מילדת אחרת לסייעה, אלא כך אמרו לו, אומה זו כחיות השדה נמשלת שאין צריכות מילדות יהודה נמשל כאריה כו'. וראה בתורה שלמה פמ"ט אות קכג. וצרף לכאן. וראה מ"ש במלואים. [קפז] וכן פירש באע"ז חיות, כח חיים הרבה יש להן. וכן ברשב"ם בריאות ופקחות וממהרות לילד. ויש להעיר ממה שפרש"י בדה"א יא, כב: בן איש חי כי כן מנהג בני האדם כשרואים אדם זריו אומרים זה כולו חי. [קפז] סוטה יב. דורש כן על הפסוק לקמן ב, ב. ובשכל טוב: כי לא כנשים המצויות העבריות. שהרי עבריות אינן בפתקא של חווה, דכתיב בה בעצב תלדי בנים, מפני שהן צדקניות, לפיכך אינן צריכות לגו. וראה ביוב"ע כאן דורש שהיו מתפללות וכי וראה לעיל אות קפד. ויש לומר דהדרש נסמך על המלה חיות ע"פ המבואר בתרגום יונתן שמואל ב' כג, כ. בן איש חי מתרגם גבר דחיל חטאין. כן דורש כאן המלה חיות שהיו צדקניות ומתפללות לה'. ובפירוש ינחנו מבאר ע"פ האונקלוס נפש חיה לרוח ממללא כן דורש המלה חיות שמתפללות. ויש להעיר מהמבואר בפ"י מיוחס כאן: בטרם תבוא אלהן המילדת וילדו, למדנו שמותר לכזב לרשעים מפני דרכי שלום. [קפט] ראה פרש"י כאן ובדעת זקנים והדר זקנים שכי על רש"י: ולא נראה כי יש פסוק מפסיק ולכן נראה לומר כו' ממה שזירב העם ויעצמו כי לפי שאמרו המילדות לפרעה כי חיות הנה ואינן צריכות אותו היה אומר פרעה שקרניות הן וכשראה כי רבו העם

אונקלוס יונתן בן עוזיאל
 עָמָא וְתַקִּיפּוּ. לְחֻדָּא: עָמָא וְתַקִּיפּוּ לְחֻדָּא: כִּי וְתָהּ
 כִּי וְתָהּ. כִּד דְּחִילָא חִיתָא מִן קֶדָם כִּד דְּחִילָא חִיתָא מִן קֶדָם
 מִן קֶדָם יי'. וְעֵבֵד לְהוֹן יי' וְקִנּוּ לְהוֹן שׁוֹם טָב לְדֹרָא
 א) לְהוֹן מִלְכוּתָא וְכִית קְהוּתָא וְכִית קְהוּתָא

ת ו ר ה ש ב ע ל פ ה

תנחומא בר אבא כו' נאמר במצרים מאד וירב העם ויעצמו מאד והם ס' רבוא.
 [קצד] ויעש להם בתים, בתים אלו איני יודע מה הם כשהוא אומר מקצה עשרים שנה אשר בנה שלמה את הבתים וגו' (יד). את בית ה' זו כהונה ואת בית המלך זו המלכות, זכתה יוכבד לכהונה ומרים למלכות. (ספרי בהעלותך פסקא עח) [קצה] ויעש להם בתים, רב ושמואל חד אמר בתי כהונה ולויה וחד אמר בתי מלכות, מאן דאמר בתי כהונה ולויה אהרן ומשה ומאן דאמר בתי מלכות דוד נמי ממרים קאתי. (סוטה יא:) [קצו] ויעש להם בתים, וכי לשעבר לא היה להם בתים, אלא ששלח פרעה להרגן (וכסה)

[קצ] וייטב אלהים למילדת, את מוצא כל מה שכתוב באברהם כתוב בבניו וכו', באברהם כתיב (ב) אמרי נא אחותי את למען ייטב לי בעבורך וגו' בישראל כתיב וייטב אלהים למילדות. (ב"ר פ"מ—ו)
 [קצא] וייטב אלהים למילדת, בשתי יודיין, היטיב להן בעוה"ז והקרן קיימת להן לעולם הבא. (שכל טוב)
 [קצב] וירב העם, לקיים מה שנאמר (ג) מי זה אמר ותהי ה' לא צוה, אם פרעה צוה להרוג את הזכרים מה הועיל בגזרתו ה' לא צוה אלא וירב העם ויעצמו מאד. (שמו"ר פ"א—כ)
 [קצג] וירב העם ויעצמו מאד, אמר ר'

(ב) בראשית יב, יג. יג) איכה ג, לו. יד) מלי"א ט, י.

ויעצמו מאד חזר ואמר כן המילדות דוברות כי ברור לי כי חיה אחת או שתיים אינן מספיקות לעם רב כזה. וראה באע"ז פסוק טו. [קצ] בחדושי הרד"ל: וכמ"ש שם שהיו יוכבד ומרים עשה להם בתים שיצא מהם משה שגאל ישראל וזהו כמו ייטב לי בעבורך וחיתה גפשי בגללך. [קצא] לק"ט כאן. ובשכ"ט הוסיף דהדרש נרמו בשתי יודיין. [קצב] ראה לעיל אות עב. ובלק"ט: וירב העם ויעצמו מאד, לקיים מה שנאמר רשע יראה וכעס (תהלים קיב, י) [קצג] ראה בתו"ש בראשית פ"ל אות קלו. ובשכ"ט כאן: וירב העם ויעצמו מאד, יותר מששים רבוא לקיים מה שנאמר והרביתי את זרעך כככבי השמים וכחול הים. ומקורו מתנחומא. [קצד] לקמן קצה. [קצה] בשמו"ר פ"א—כא. רב ולוי ח"א בתי כהונה ובתי לויה, וח"א בתי מלכות בתי כהונה ולויה משה ואהרן, בתי מלכות ממרים לפי שדוד בא ממרים (גם בשי"ט כתי"מ הגירסא רב ולוי). ובסגנון אחר שמרים זכתה שיצא ממנה בצלאל מבואר בשמו"ר פ"מ—א: אמר ר' חייא בר אבא מהו הן יראת ה' היא חכמה וגו' אמר האלהים אם היו לך מעשים טובים אני נותן לך שכר, ומה שכר תורה, שנאמר ויאמר לאדם הן יראת ה' היא חכמה וסור מרע בינה. ואם סרת מן הרע אני מעמיד ממך בני אדם שמבינים בתורה, מהיכן אתה למד מיוכבד ומרים בעת שיראו מהאלהים, א"ר ברכיה בשם ר' חייא בר אבא שכר היראה תורה שמיוכבד העמיד הקב"ה את משה כו' מרים על ידי שסרה מן הרע ומן החטא העמיד ממנה הקב"ה בצלאל וזכה לחכמה ולבינה כו' ואמלא אותו רוח אלהים בחכמה ובתבונה ובדעת. ובשמו"ר פמ"ח—ה: יוכבד גטלה כהונה ומלכות, אהרן כ"ג משה מלך שנאמר ויהי בישורון מלך, ומרים גטלה חכמה (ועי' בהגהות רש"י ולקמן פ"ג אות פו. מזבחים קב.). וכ"ה בתנחומא מובא בילק"ש ח"א רמז תיב. וראה תנחומא ויקהל ד. תנ"י שם ב. ובתרגום ירוש' הגדפס מכת"י מבואר דמרים זכתה לכהונה וצ"ע. ובירושלמי הגדפס איתא סתמא ועבדו להון בתים ביתא דלויה וביתא דכהונתא רבתא. ובמדרש תהלים פק"ח: יאמרו נא בית אהרן אלו המילדות שלא שמעו לפרעה שגאי ותיראן המילדות את האלהים ומה עשית להם בתים. וכע"ז במדרש הגדול כאן: ויעש להם בתים העמיד הקב"ה מיוכבד אהרן כהן ומשה לוי והם נקראים בתים שכך כתיב בית אהרן ברכו את ה' בית הלוי ברכו את ה'. [קצו] המשך המאמר במדרש הגדול: אמר ר' סימא פנחס וכלב כשתי חליות של עמוד דכתי' ותקח האשה את שני האנשים ותצטנו (יהושע ב, ד) וכך ירמיה וברוך נעשו כשני ספסלים שנאמר ויסתירם (ירמיה לו, כו) וכך המילדות נעשו כשתי קורות של בתים. אמר ר' שמואל פנחס וכלב היו צדיקים, ירמיה וברוך היו גביאים, אמר הקב"ה אע"פ שהן גשים ראויות הן שנעשה להן נס שבטלו גזירת פרעה הרשע ויראו ממני לכך ויעש להם בתים. וכ"ה בכת"י מדרש החפץ: ויעש להם

בְּתִים: כִּי וַיֵּצֵא פְרַעֲהַ בְּתִין: כִּי וּפְקִיד פְּרַעֲהַ. רַבְקָא: יי וְכִד קָמָא פְרַעֲהַ יונתן בן עוזיאל אונקלוס

ר ש י

כגון וייטצ אלהים למילדות, וירצ צנת יהודה, הרצה תלניה, וכן ויגל השארית דנצוררודן, הגלה את השארית, ויפן זנצ אל זנצ, הפנה הזנצות זו לזו, כל אלו לשון הפעיל את אחרים. וכשהוא מדגזר צלשון ויפעל הוא נקוד היו"ד צחירה, כגון וייטצ צעיניו, לשון הוטצ, וכן וירצ העס, נתרצה העס, ויגל יהודה, (הגלה) [גלה] יהודה, ויפן כה וכה (הפנה) [פנה] לכלן ולכלן, ואל תשיצני וילך, וישצ, וירד, וילא, לפי שאינן מוגזרתן של אלו, שהרי היו"ד יסוד צהן, ילך, ישצ,

ת ו ר ה ש ב ע ל פ ה

לנו שועלים שועלים קטנים טו) שועלים כתוב, שהיו זורקין אותם למים, כענין שנאמר מי מדד בשעלו מים טו) ואעפ"כ וכרמינו סמדר. (לקח טוב) [קצח] ויצו פרעה לכל עמו, ומפני מה טבעו (המצרים) בים, לפי שהוא אומר ויצו פרעה לכל עמו לאמר ואין צויה אלא כרוז שנא' ויצו משה ויעבירו קול במחנה טו) נאמר כאן צויה ונאמר להלן צויה מה אותה צויה כרוז אף צויה האמורה כאן כרוז. (סדר אליהו רבה פ"ז פ"ח)

[ועשה] אותן הקב"ה כשתי קורות של בתים. (מדרש הגדול) [קצז] ויעש להם בתים, כיון שראה פרעה שהיו המילדות חומלות את בני ישראל, עמד ותיקן בתים למצריים להיות שכנים לישראל, כיון שנולד בן לישראל הן מרגישים בהם, שהרי התינוק בוכה, וכיון שהתינוק בוכה תינוק של מצרי שכינו בוכה, והן מרגישים ונוטלין אותו וזורקין אותו ליאור, עליהם אמר שלמה אחזו

טו) שה"ש ב, טו. טז) ישעיה מ, יב. טז) שמות לו, ו.

בתים, יש אומרים הפילו בתיהם והגיגו שתי קורות עליהם. ד"א עניינו העשירו ולא הוצרכו לבריות. ונראה שהדרש של היש אומרים הוא על פי הגירסא שיש במדרש הגדול הנ"ל "וכסה" אותן הקב"ה כשתי קורות של בתים. אמנם יפה העיר ר"ל גינצבורג באגדה"י שצריך להגיה "ועשה" אותן כמבואר להלן "געשו" כשתי קורות. ובפי' הקצר לאבן עזרא כותב: ויאמר הגאון כי עשה להם בתים שהסתירם שם כדי שלא ימצאו. וכן פי' הרד"ק בשרש בית: והנראה בעיני כי פי' שהסתירם מפרעה שלא ירע להם, כדרך שנאמר בירמיה ובברוך ויסתירם ה' (ירמיה לו, כו). ובפי' הטור בשם י"מ: ויעש להם בתים שהסתירם ונתנם בבית הסוהר, כמו והוצאתני מן הבית הזה (ברא' מ, יד). וכ"ה ברב"ח. ובחמדת ימים יש פי' בתי כלאים כד"א ויצא אתו מבית הכלוא (ירמיה גב, לא). [קצז] בשכ"ט מפרש דרש זה: שהרי לא כתב להן לשון נקבה, אלא להם לשון זכר, מלמד שעמד ותיקן בתים למצריים סמוך לבתי ישראל להיותם שכנים להם. ומענין זה ראה סוטה יב. שמו"ר פ"א—ב. שם פכ"ב—א. שהש"ר פ"ב פי' אחזו לנו שועלים. מדרש משלי פ"ט. וכ"ה בסד"ר (פ"ז) פ"ח. אמנם בכל המקורות הנ"ל אינו מבואר סמך הדרש על הפסוק ויעש להם בתים רק בילקוט שמעוני שה"ש ח"ב רמז תתקפ"ו ממדרש שוחר טוב: אחזו לנו שועלים אלו המצריים הזקנים, שועלים קטנים אלו בניהם, שהיו לישראל רעים מן הגדולים שנאמר ויעש להם בתים ותינוקות ישראל נתפשים על ידיהם, (ובובר בהערות לא הרגיש בזה). ובמדרש משלי פ"ט מובא דרש זה אך לא נסמך על הפסוק שלפנינו וגורס: שהיו קשין לישראל יותר מן הגדולים, שהיה אחד מהם נכנס לביתו של ישראל ורואה את התינוק ומוסרו להריגה. וגירסת הילק"ש מובנת ע"פ דברי הלקח טוב וכנראה שחסר כאן במדרש משלי המשך הדרש. ודרש הנ"ל על מלת "להם" שהכוונה למצריים מובא בפירושי הראשונים דעת זקנים פענח רזא ועוד. ועל פי מדרש זה נראה לי לפרש מאמר המובא ג"כ בילק"ש שה"ש ח"ב רמז תתקפה: ד"א כשושנה בין החוחים מה השושנה הוה שבין החוחים רוח דרומית באה והיא לוקה בקוק, רוח צפונית באה והקוק מכה אותה וכן מארבע רוחותיה, כך היו ישראל ויעש להם בתים כו' ואינו מבואר הכוונה מה שהביא כאן הפסוק. ובגליון דפוס ליורנו: שבמדרש ליתא מלים אלו ויעש להם בתים, וכן הוא באות אמת. ולפנינו בשהש"ר בסגנון אחר מילק"ש. ולפי דרש הנ"ל י"ל שדורש הפסוק ויעש להם בתים על בתי מצרים שהיו מקיפין את בתי ישראל ועי"ז הרגישו בילדי ישראל וזרקו אותם היאורה, אמנם נראה יותר שט"ס כאן ושלא במקומו הוא. ויש להעיר שבת"א (סביוניטה) ושאר תרגומים מפרשים להן בלשון נקבה. ובחזקוני מפרש: ויעש להם פרעה בתים לצמוד בהם ולא יהיו זזים מהם וצוה להוליך שם העבריות בשעת לידתן להשליך היאורה הזכרים. [קצח] בילקוט ראובני כאן מביא מתדב"א: ויצו פרעה לכל עמו כאלו געשה על ידו ואין ויצו אלא כרוז וכו'. ומהגירסא שלפנינו

לְכָל-עַמּוֹ לֵאמֹר כָּל-הַבֶּן לְכָל עַמִּיהָ לְמִימֶר. כָּל יונתן בן עוזיאל אונקלוס

ר ש י

ירד, ילד, יו"ד אות שליטת זו: וייטב אלהים למילדות. מהו הטובה? (כא) ויעש להם בתים. צתי כהונה ולויה ומלכות שקרויין צתים, כמו שכתוב ויבן את בית ה' ואת בית המלך, כהונה ולויה מיוכזז ומלכות מומרים — כדליתא צנסכת סוטה: (כב) לכל עמו. אף עליהם גזר, יוס שנולד משה אמרו לו אינטנגנינו, היום נולד מושיען, ואין לנו יודעים אס מומרים אס מישאל, ורואים לנו ססופו ללקות צמים, לפיכך גזר אותו היום אף על המורריים, שנאמר כל הבן הילוד, ולא נאמר הילוד לעצרים. והס לא היו יודעים ססופו ללקות על מי מרינה.

ת ו ר ה ש ב ע ל פ ה

ממנו אמו, ואין אנו יודעין אם ישראל הוא או מצרי הוא, באותה שעה כנס פרעה כל המצרים, וא"ל השאלו לי את בניכם ט' חדשים שאשליכם ליאור הה"ד כל הבן הילוד היארה וגו' כל הבן של ישראל אכ"כ אלא כל הבן בין יהודי בין מצרי, ולא רצו לקבל ממנו שאמרו בן מצרי לא יגאל אותן לעולם אלא מן העבריות. (שמורר פ"א—כב)

[רג] ויצו פרעה לכל עמו, שגזר גם על המצרים. לאמר, מאי לאמר, כיון שיאמרו להם מצריים הללו שכני ישראל, שתינוק נולד בבית ישראל, יהיו כל עמו מסייעין אותו ליטול התינוק. כל הבן הילוד, בן ישראלי. (שכל טוב)

[קצט] ויצו פרעה, ואכבדה בפרעה ובכל חילויו) פרעה התחיל בעבירה שנאמר כל הבן הילוד, ממנו התחילה הפורענות, טבע הוא וכל חילו. (מכלתא בשלח מסכתא דויהי פ"א—ד.)

[ר] ויצו פרעה, מי זה אמר ותהי ה' לא צוה יח) פרעה צוה דכתיב ויצו פרעה לכל עמו, הקב"ה לא צוה דכתיב יט) מרכבות פרעה וחילו ירה בים. (איכה רבה פ"ג—לו)

[רא] ויצו, ו' דמידלי רישיהון ועקים כרעיהון לקדמיהון ויצו. (ספר התגין)

[רב] ויצו פרעה לכל עמו, א"ר יוסי ב"ר חנינא אף על עמו גזר, ולמה עשה כן שהיו אסטרוולוגין אומרים לו גואל ישראל נתעברה

(יו שמות יד, יו. יח) איכה ג, לו. יט) שמות טו, ד.

נראה שיש כאן כוונה אחרת שדורש מלשון ויצו שהגזירה היתה על ידי כרוז באופן פומבי ומפורסם לכל העם ולא נמצאו אנשים שיתנגדו לאכזריות כזאת. לא כמו מתחלה בשעה שאמר הבה נתחכמה שעדיין היה מתירא לעשות רשות בגלוי. (ראה מ"ש לעיל אות קג.) מזה יש ללמוד שכל העם היו רשעים ולכן נענשו כולם. [קצט] תו"ש בראשית פ"ו ק. שמורר פ"א—ד. במדבר פ"ט—זו. ולקמן אות רו. [ר] לעיל אות קצב. ובסגנון אחר בתנחומא תולדות ה: ורוח הקדש צווחת, מי זה אמר ותהי, ה' לא צוה, פרעה צוה, ה' לא צוה, אלא וכאשר יענו אותו כן ירבה וכן יפרוק. וראה במדרש פנים אחרים לאסתר כה: ובילק"ש ח"ב רמז תתנ"ד. [רב] וכן הוא בתנחומא ויקהל ד. ותניי שם ה. בשינוים שונים. אמנם יש הבדל שבתנחומות מבואר שרק על יום אחד שבו נולד משה גזר גם על עמו לא כמבואר במדרש על תשעה חדשים מיום שנתעברה. ובספר היובלים מז, ב: ויצו פרעה מלך מצרים עליהם להשליך את בניהם כל הבן הילוד היאורה וישליכו כן שבעה ירחים עד יום הולדת אותך. (ר"ל גינצבורג בספרו אגדות היהודים ח"ה בהערות דף ת. הערה 56 מגיה שצ"ל בספר היובלים עד יום "השלכת" בו ולא יום הולדת. ולדעתי אין צורך בתיקון כי כן מבואר גם בפדר"א מובא לקמן אות ריב. והפירוש הוא מכיון שכבר נולד אין צורך להשליך אלא שילודו מהיום והלאה אלא רק אלה שנולדו מקודם). ובאונקלוס ויוב"ע מפרש דיתיליד "ליהודאי" ובפי הר"י מוינה הקשה על האונקלוס מגמרא הג"ל. ובסי פני דוד לרחי"ד א כותב מכת"י נימוקי רבינו ישעיה הראשון: הגהה ורבינו צדקיה ברי אברהם תירץ שיפה תרגם האונקלוס דקודם לא גזר אלא על ישראל אבל באותו יום שנולד משה א"ל איצטנגנינו שבו ביום יולד מי שעתיד להושיע את ישראל ובאותו יום לבד גזר אף על עמו. [רג] בובר מצייין לסוטה יב. שמבואר דגם על המצרים גזר. ולא דק לראות בסוף המאמר כל הבן הילוד, בן ישראלי שסובר כדעת האונקלוס לעיל אות רב. ומדברי השכל טוב נראה שמפרש ביאור חדש בגמ' סוטה אף על עמו גזר שיסייעו

הילוד היארה תשליכהו ברא דיתיליד ליהודאי. דאחיליד ליהודאי בנחרא
 יונתן בן עוזיאל אונקלוס

תורה שבעלפה

[רו] היארה תשליכהו, במדה שאדם מודד בה מודדין לו כו' במדה שמדדו בה מדדת להם, הם אמרו כל הבן הילוד היארה תשליכהו אף אתה באותה מדה מדדת להם שנאמר כ) מרכבת פרעה [וחילו ירה בים].

(מכילתא בשלח מסכתא דשירתא פ"ד)
 [רו] היארה תשליכהו, למה גזרו להשליכן ליאור שהיו רואין האסטרוולוגין שמושיעין של ישראל ע"י מים ילקה, והיו סבורין שבמים יטבע, ולא היה אלא על ידי באר מים נגזר עליו גזירת מות שנאמר כ) יען לא האמנתם בי וגו', ורבנן אמרי העמיקו עצה שלא יפרע הקב"ה מהן במים, לפי שהיו יודעין שאין הקב"ה משלם אלא מדה כנגד מדה, והיו בטוחים שלא יביא מכול לעולם לכך גזרו להטביעם במים.

(שמו"ר פ"א—כב)

[רד] כל הבן הילוד וגו', ואף זו גזרו עצה טובה עלינו. אילו אמרו כל הבת היאורה תשליכהו וכל הבן תחיון, כבר נתמעטו שונאיהן של ישראל באותה שעה. דרכו של איש שישא עשר נשים ואין דרכה של אשה שתינשא אפילו לשני בני אדם. ומה היו עושים בני מצרים הרשעים, הולכים ומחזרים בעירותיהם של ישראל וכיון ששומעין קולה של אשה שצועקת בלידתה הולכים ואומרים לאבותיהן, ובאין ונוטלים בניהן של ישראל ומשליכים אותם ליאור.

(סדר אליהו רבה (פ"ז) פ"ח)
 [רה] כל הבן הילוד היארה תשליכהו, וא"ר יוסי בר חנינא שלש גזירות גזרו בתחילה אם בן הוא והמתן אותו, ולבסוף כל הבן הילוד היארה תשליכהו, ולבסוף אף על עמו גזר. (סוטה יב.)

(כ) שם. כ) במדבר כ, יב.

לקיים גזירתו ולא כהשמו"ר באות רב. [רד] ראה לעיל אות קעז. וצ"ל ככאן. ובויק"ר פכ"ז—יא. כל הבן הילוד היאורה תשליכהו, המן אמר שוטה היה פרעה שאמר כל הבן הילוד היאורה תשליכהו ולא היה יודע שהבנות נשאות לאנשים ופרות ורבות מהם אני איני עושה כן אלא להשמיד להרוג ולאבד. וראה מדרש פנים אחרים לאסתר נוסח א. (כה). [רה] בפרש"י בסוטה מביא דרש ר' תנחומא יום שנולד משה כו' כמבואר בפרש"י כאן וכונתו לתנחומא ויקהל ד. מובא לעיל אות רב. ובשמות רבה פכ"ז—א. לעיל אות קמה. ולא נחתי מגזירה ג' שגזר ואמר כל הבן הילוד היאורה תשליכהו, והעמיד הקב"ה גואל על שם המים זה משה שנאמר כי מן המים משיתיהו. [רו] מכדרשב"י בשלח 62 וגנזי שכטר ח"ב 350. תנחומא בשלח ג. שמו"ר פ"ג—יב. פסקתא דר"כ פ"י. מדרש תהלים מזמור כב—טו. אגדת בראשית פ"א. מדרש הלל בביהמ"ד ח"ה. ובסגנון אחר בתוספתא סוטה פ"ג—ג: מצריים לא נתגאו לפני המקום אלא במים שנאמר ויצו פרעה לכל עמו לאמר כל הבן הילוד היאורה תשליכהו, לפיכך מרכבות פרעה וחילו ירה בים וגו'. וכן הוא במכדרשב"י בשלח צד 58 ובמדב"ר פ"ט—כד. ובמכדרשב"י שם צד 44: לשעבר אני אמרתי כל הבן הילוד היארה תשליכהו וכל הבת תחיון, עכשו ושלישים על כלו על מנת לכלות אריק חרבי תורישמו ידי. ובמדרש תנאים דברים יד, ב. מצרים אמרו כל הבן הילוד היאורה תשליכהו כתי' בהן (תהל') ונער פרעה וחילו בים סוף. ובילק"ש ח"ב רמו שיט. אתה מוצא במחשבה שחשבו המצריים לאבד את ישראל בה אני מאבדם, הם חשבו לאבד במים בני דכתיב כל הבן הילוד היאורה תשליכהו בה אני מאבדם דכתיב וישבו המים על מצרים על רכבו ועל פרשיו (שמות יד). ובמדב"ר פ"י—ה: מה פרעה הכהו הקב"ה י' מכות כנגד י' דברים שגזרו על ישראל ולבסוף טבעו כנגד כל הבן הילוד וגו' כך יעשה הקב"ה לכל האומות שעושים רעה לישראל מדה כנגד מדה. ובמכילתא לקמן פ"ד—ג. ופרעה הקריב גורס בלק"ט הרי הסכים בעל צפון על גזירתו כשם שאמרתי אני כל הבן הילוד היאורה תשליכהו כך הוא הביאן להטביען בתוך הים. [רו] לעיל אות רב. ובגמ' סנהדרין קא: מאי דכתיב (במדבר כ) המה מי מריבה המה שראו איצטגניני פרעה וטעו ראו שמושיעין של ישראל במים הוא לוקה אמר (שמות א) כל הבן הילוד היאורה תשליכהו והם לא ידעו שעל עיסקי מי מריבה לוקה. ובסוטה יב: מוסיף: כיון דשדויה למשה אמרו תו לא חזינן כי ההוא סימנא בטלו לגזירתיהו והם אינם יודעים שעל מי מריבה הוא לוקה. ופרש"י: כיון דשדויה למשה במים, כל זמן שהיה ביאור אין לקות גדולה מזו ובטלה סימן של לקייה. כוונתו לתרץ כיון שטעו בדבר אי"כ למה עבר הסימן. ומסביר שבאותו זמן שהיה ביאור שפיר בטל הסימן. ובכתב יד חמאת החמדה: שאלה למה השליך פרעה הילדים ביאור, כדי שלא יראה דם בארץ מצרים שקשה עליהם ראיית דם, ובעבור זה לא היו שוחטין הבהמה,

ת ו ר ה ש ב ע ל פ ה

[רי] כל הבן הילוד היארה תשליכהו, מהו אלהים אלי אתה כבי) בשעה שגזרו המצרים על ישראל כל הבן הילוד וגוי היתה בת ישראל בזמן שהיתה מרגשת קרובה לילד היתה יוצאה לאשפה ויולדת שם, מיד היה הקב"ה יורד ומרחיצו ומלבישו שנא' וארחצך במים ואשטוף וגו' (כג). (פסיקתא רבתי מ"ז קפט).

[ריא] כל הבן הילוד היארה תשליכהו, ואת עמלנו כד) כמה שנאמר כל הבן הילוד היארה תשליכהו וגו'. (ספרי תבוא פסקא ש).

[ריב] כל הבן הילוד היארה תשליכהו, ר' ינאי אומר והלא לא העבידו המצרים את ישראל אלא שעה אחת מיומו של הקב"ה פ"ג שנים ושלישית שנה עד שלא נולד משה אמרו החרטומים לפרעה עתיד נער להולד והוא יוציא את ישראל ממצרים, וחשב ואמר בלבו ישליכו את כל הילודים הזכרים היארה והוא מושלך עמהם שנאמר כל הבן הילוד היארה תשליכהו

(כא) דברים כג, ה. (כב) שם כג, ח. (כבי) תהלים סג, ב. (כג) יחזקאל טז, ט. (כד) דברים כו, ז.

[רח] כל הבן הילוד היארה תשליכהו, תנא עמרם גדול הדור היה כיון שגזר פרעה כל הבן הילוד היארה תשליכהו, אמר לשוא אנו עמלים, עמד וגרש את אשתו, עמדו כולם וגרשו נשותיהם. (סוטה יב:)

[רט] כל הבן הילוד היארה תשליכהו, לא תתעב מצרי כי גר היית בארצו אמר ר' יהושע בן קרחה גדולה היא הטובה שאדם עושה עם חבירו, בדין היה שלא יבא מצרי בישראל לעולם, אמרת מפני מה נתרחקו עמו ומואב, אלא על ידי שלא קדמו בלחם ובמים, והרי הדברים קל וחומר, מה אם מי שנאמר בהן על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים כא) אמרה תורה לא יבאו בכם לעולם, מי שנאמר בהן כל הבן הילוד היארה תשליכהו בדין הוא שלא יבאו בישראל לעולם, מה ת"ל לא תתעב מצרי (כב) להודיע מה גרם.

(מדרש תנאים דברים כג, ח)

ובדם לקו ביאוריהם, ויש להעיר מהמבואר בשמו"ר פ"ט—ח. שפרעה והמצריים עובדים ליאור, א"כ יש לומר שגזירת כל הבן הילוד היתה מין עבודה זרה כעין ההקרבה למולך, וראה הושע יג, ב. זבחי אדם ודרשת חז"ל בסנהדרין סג: [רח] ראה לקמן פ"ב אות א. המשך המאמר. ובשמו"ר פ"א—יז: אמר עמרם לריק אנו מולידים מיד הוציא את יוכבד. ובפסיקתא רבתי מ"ג כיון ששמע עמרם כן הוא ובית דינו באותה שעה גזרו ומנעו ישראל מפריה ורביה והוציאו את נשיהם. [רט] דרש אחר בענין זה מבואר בספרי דברים כג, ח: לא תתעב מצרי וגוי ר' שמעון אומר מצריים הם טבעו את ישראל בים, ואדומים הם קדמו את ישראל בחרב ולא אסרם הכתוב אלא עד ג' דורות עמונים ומואבים שנטלו עצה להחטיא את ישראל אסרם הכתוב איסור עולם, ללמדך שהמחטיא את האדם קשה לו מן ההורגו שההורגו אין מוציאו אלא מן העולם הזה והמחטיאו מוציאו מן העולם הזה ומן העוה"ב. וראה מ"ש במילואים. [רי] מענין זה בסוטה יא: שמו"ר פ"א—יב, מדרש דברי הימים למשה, מדרש ויושע, ובספר הישר כאן. ובפדר"א פ"ב: ר' שילא אומר כל הילדים שהשליכו ליאור לא מתו אלא היאור הפליט אותם והשליך אותם למדבר מצרים והיה הקב"ה מביא סלע בפי כל אחד ואחד וסלע מצדו והסלע שהיה בפיו היה מניק אותם דבש והסלע שבצדיהם היה מניק אותם שמן כחיה שהיא מניקה את בנה שנאמר (דברים לב). ויניקהו דבש מסלע ושמן מחלמיש צור. ובשהש"ר פ"ב—טו. וכמה תיגוקות היו שהשליכו ליאור עשרת אלפים שנאמר (יחזקאל טז) רבבה כצמח השדה נתת. ורבי לוי אמר ששים רבוא. שכן אמר משה (במדבר יא) שש מאות אלף רגלי העם אשר אנכי בקרב. (וראה ב"ר פצ"ז—ג) ומה היו המצריים עושים מביאים בניהם מן האיסקוליות שלהן ומשלחים אותם לבתי מרחצאות שלהן ורואין איזה אשה מישראל מעוברת והן מרשמים לפניהם וחוזרים ואומרים לאבותם, פלגיתא יש לה ג' חדשים, פלגיתא יש לה ארבעה חדשים, וה' חדשים, למנינם היו נוטלין מדדיהן ומשליכים אותן ליאור. הה"ד אחזו לנו שועלים שועלים קטנים, תפשו לנו הרגו לנו אין כתיב כאן אלא אחזו לנו ששמרו אותנו ליאור. ראה לעיל אות סט. ונראה שדברי ר' לוי אפשר לפרשם כמבואר בגמ' סוטה יב: כיון דשדויה למשה אמרן תו לא חזינן כי ההוא סימנא בטלו לגזירתיהו כו' והיינו דקאמר משה שש מאות אלף רגלי וגוי אמר להן משה לישראל בשבילי נצלתם כולכם (שביטלו מצרים את גורתם, רש"י) ולדרש זה נתכוון גם ר' לוי שהגזירה היתה על ששים ריבוא ולפ"מ דמבואר בירושלמי פאה פ"א ה"א שבגוים מחשבה רעה הקב"ה מצרפה למעשה. מלמד שחשב עליו להורגו והעלה עליו הכתוב כאלו הרגו. ולעיל אות קפא. מסדר אליהו רבה שגזירת פרעה להמילדות להמית את הזכרים מעלים עליו כאלו עשה. (וראה תורה שלמה בראשית פכ"ז אות קצב. פלא"א אות ג.) אם כן י"ל שגם כאן מעלה עליו הכתוב כאלו השליכם לים וניצולו בזכות משה, שעל ידו נתבטלה הגזירה. וראה קה"ר פ"א דור הולך בשם ר' לוי. [ריא] ראה לעיל אות רב. ובמדרש תהלים מזמור עא—ג: עליך נסמכתי מבטן, בגלות מצרים כשגזר פרעה כל הבן הילוד היארה תשליכהו. ובילקוט המכירי ממדרש משלי פלא"א: ישתה וישכח רישו ועמלו לא יזכר עוד. כו' ועמלו לא יזכר עוד אלו בניו שהיו עמלו כהדא דתנינן ואת עמלנו (דברים כו,

וְכָל־הַבֵּת תַּחֲיוֹן:

פּ בְּנֵהְרָא תְרַמְזֵינָהּ. וְכָל תַּחֲלֻקְנֵיהּ וְכָל בְּרָמָא
אונקלוס יונתן בן עוזיאל
בְּרָמָא תְקַיְימֹן: (בְּרָמָא פְּמִיחַ)
תְּקַיְימֹן: (בְּרָמָא פְּמִיחַ)

ת ו ר ע ל פ ה

עוֹשִׂין לוֹ כְּלוּם, אַבְל כֹּאן [בְּגוֹזִירַת הַמֶּן] לְהַשְׁמִיד
לְהַרְגוֹ וּלְאַבְדוֹ. (מְדַרְשׁ)
[רִיג] וְכָל הַבֵּת תַּחֲיוֹן, מֵה שְׁכָתוּב בְּאַבְרָהָם
כְּתוּב בְּבִנְיֹו. בְּאַבְרָהָם כְּתִיב כֹּו) וְהַרְגוּ אוֹתִי
וְאוֹתְךָ יַחֲיוּ וּבִישְׂרָאֵל כְּתִיב כָּל הַבֵּן הַיְלֹוד הַיְאֹרֶה
תְּשַׁלְּכֻהוּ וְכָל הַבֵּת תַּחֲיוֹן. (בְּרָמָא פְּמִיחַ)
[רִיד] וְכָל הַבֵּת תַּחֲיוֹן, מֵה צוֹרֵךְ לְפַרְעֵה
לְקִיִּים הַנִּקְבּוֹת, אֲלֵא כֵךְ הִיוּ אוֹמְרִים נְמִית
הַזְכָּרִים וְנִקַּח הַנִּקְבּוֹת לְנָשִׁים לְפִי שְׁהִיוּ הַמְצָרִים
שְׁטוּפִים בּוֹזְמָה. (שְׁמוּרָא פְּמִיחַ—בב)

וּבְמִצָּא הַדְּבַר בְּטַל. ג' שְׁנַיִם וּשְׁלִישׁ שְׁנָה [הַשְּׁלִיכּוּם
לְיֹאזֵר] עַד שְׁנוּלֵד מִשֶּׁה וּלְאַחַר שְׁנוּלֵד אִמְרוּ לוֹ
הִנֵּה נוּלֵד וְהוּא כְּמוֹס מְעִינֵינוּ אִמְרָ לְהֵם הוּאִיל
וְנוּלֵד מִכֹּאן וְאִילֶךְ אֵל תְּשַׁלְּכּוּ הַיְלִדִים הַיְאֹרֶה
אַלֵּא תִנּוּ עֲלֵיהֶם עוֹל קֶשֶׁה לְמַרַר אֶת חַיֵּי אֲבוֹתֵיהֶם
שְׁנֵאמַר כֹּה) וַיִּמְרְרוּ אֶת חַיֵּיהֶם. (פְּדֻרְיָא פְּמִיחַ)
[רִיבִי] כָּל הַבֵּן הַיְלֹוד הַיְאֹרֶה תְּשַׁלְּכֻהוּ,
פַּרְעֵה אִמְרָ כָּל הַבֵּן הַיְלֹוד הַיְאֹרֶה תְּשַׁלְּכֻהוּ,
וְאִמְרָ כָּל מִי שְׁאִינוּ מְמַלֵּא מְלֹאכְתּוֹ תְּשִׁימוּ אוֹתוֹ
בְּתוֹךְ הַבְּנִיָּן וְמִי שְׁהוּא מְמַלֵּא מְלֹאכְתּוֹ לֹא הִיוּ

[רְטו] וַיִּצּוּ פַרְעֵה לְכָל עַמּוֹ, בְּשַׁנַּת מֵאָה וּשְׁלִשִׁים שְׁנָה לְרַדַּת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמְצָרִים מִקֶּץ שְׁשִׁים שְׁנָה
לְאַחַר שְׁמַת יוֹסֵף חֵלֶם פַּרְעֵה חֵלֶם אֶחָד וְהִנֵּה חֵלֶם זָקֵן אֶחָד עוֹמֵד לְנַגְדוֹ וּבִידוֹ מֵאוֹנִים וְהִיָּה
מְעַלָּה כָּל דְּרֵי מְצָרִים אֲנָשִׁים וְנָשִׁים וְטָף בְּכַף אֶחָד שֶׁל הַמֵּאוֹנִים וְהִיָּה מְשִׁים בְּכַף שְׁנִיָּה טֹלָה אֶחָד וְהַטֹּלָה
מְכַרֵּיעַ לְכָל אֲנָשִׁי מְצָרִים וְהוּא מִשְׁתַּאֲה וּמְהַרְהֵר בְּלִבּוֹ הַפֶּלֶא וּפְלֵא גְדוֹל עַל הַיְאֹרֶה הַגְּדוּלָה הַזֹּאת וַיִּקֶּץ
פַּרְעֵה וְהִנֵּה חֵלֶם. וַיִּקְבּוֹץ לְכָל חֲכָמֵי מְצָרִים וְאֵת כָּל חֲרָטוּמֵי וַיְסַפֵּר פַּרְעֵה לְהֵם אֶת חֲלוּמוֹ וַיִּירָאוּ כָּל הָעָם
מֵאֵד מִן הַחֵלֶם עַד שְׁבָא אֵ מִן הַשְּׂרִים לְפָנָי הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמְרוּ לְפָנָיו זֶה הַחֵלֶם רַעַה גְּדוּלָה הוּא לְמְצָרִים וּבַהֲלָה
וַיֹּאמְרוּ לוֹ הַמֶּלֶךְ וְמֵה הִיא וַיֹּאמְרוּ לוֹ בֶּן יוֹלֵד לְבִנְיָ יִשְׂרָאֵל שִׁיחֲרִיב כָּל מְצָרִים. וְעַתָּה אֲדוֹנֵי הַמֶּלֶךְ אֵיעֲצֵךְ
עֲצָה טוֹבָה שְׁתַּצּוֹה שְׁכָל בֶּן שִׁיּוּלֵד בְּבִנְיָ יִשְׂרָאֵל יִהְרָגוּ אוֹתוֹ וְאוּלֵי לֹא יִקּוּם זֶה הַחֵלֶם. וַיִּטַּב הַדְּבַר בְּעֵינֵי
פַּרְעֵה וּבְעֵינֵי עַבְדָּיו וַיִּקְרָא מֶלֶךְ מְצָרִים לְמִילְדוֹת הָעִבְרִיּוֹת וְכוּ' וְתִירָאן הַמִּילְדוֹת וְכוּ' כִּי חַיּוֹת הִנֵּה דוֹמוֹת
לְחַיּוֹת וְאִינָן צְרִיכּוֹת לְמִילְדוֹת. וַיִּצּוּ פַרְעֵה לְכָל עַמּוֹ וְכוּ' וְהִיָּה כֹּאשֶׁר שְׁמַעוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַדְּבַר הַזֶּה
כֹּה) שְׁמוֹת א, יד. כו) בְּרֵאשִׁית יב, יב.

ז) אֵלוּ הַבְּנִים כְּמֵה שְׁנֵא' כָּל הַבֵּן הַיְלֹוד הַיְאֹרֶה תְּשַׁלְּכֻהוּ. [רִיב] לְעִיל אוֹת רַב. [רִיבִי] מוּבָא בִּילְקָשׁ ח"ב רְמז
תְּרַפָּה. דְּרַשׁ זֶה שְׁמִקְטִין עֶרֶךְ גּוֹרַת פַּרְעֵה לְעוֹמַת גּוֹזִירַת הַמֶּן. כֵּן מֵה שְׁסִיִּים: לֹא הִיוּ עוֹשִׂין לוֹ כְּלוּם. אַחֲרֵי שְׁמֵבִיא
מְקוּדָם הַגּוֹזִירָה שֶׁל כָּל הַבֵּן הַיְלֹוד הַיְאֹרֶה תְּשַׁלְּכֻהוּ צ"ב, וַיִּשׁ לְפָרֵשׁ שְׁסוּבֵר כְּהַדְּרַשׁ לְעִיל אוֹת רַב. שֶׁאֵף עַל עַמּוֹ
גּוֹר וְכָל הַגּוֹזִירָה הִיתָה רַק לְזִמְנָ קֶצֶר, וּבְדוֹרֵךְ זֶה יֵשׁ לְבֹאֵר גַּם דְּבָרֵי בְעַל הַגְּדָה שֶׁל פֶּסַח: צֵא וּלְמַד מֵה בְּקֶשׁ לְבֵן
הָאֲרָמִי לְעִשׂוֹת וְכוּ' שְׁפַרְעֵה לֹא גּוֹר אֲלֵא עַל הַזְּכָרִים וּלְבֵן בְּקֶשׁ לְעַקּוֹר אֶת הַכָּל. וּמְבֹאֵר בְּדִבְרֵינוּ שֶׁהוּלֵךְ ג"כ בְּשִׁיטָה
זוֹ לְהַקְטִין גּוֹזִירַת פַּרְעֵה אֵע"פ שֶׁלְבֵן רַק "בְּקֶשׁ" לְעִשׂוֹת. וּפַרְעֵה הִרִי הוּצִיא מִכַּח אֵל הַפּוֹעֵל גּוֹזִירוֹתָיו. וְרֵאָה מ"ש
בְּמִילּוּאִים לְאוֹת רַט. וְאוּלֵי יֵשׁ לְפָרֵשׁ עַפ"מ שְׁמֵבֹאֵר בְּמִכִּילְתָּא דְרַשְׁב"י מוּבָא לְקַמֵּן ג, ז. שְׁמֵאחַר שְׁמֵטְבִיעִין אוֹתָן
בֵּים חוֹזְרִין וְכוּבְשִׁין אוֹתָן בְּבִנְיָן. וּלְפִיזו י"ל שְׁמֵדְרַשׁ זֶה סוּבֵר שְׁגוֹזִירַת כָּל הַבֵּן הַיְלֹוד הַיְאֹרֶה תְּשַׁלְּכֻהוּ הִיתָה רַק
עַל אֵלֶה הָאֲבוֹת שֶׁלֹּא עָשׂוּ סְכוּם הַלְּבָנִים. וְהִיוּ מְטַבִּיעִין אֶת יְלִידֵיהֶם וְכוּבְשִׁין בְּבִנְיָן. אַבְל אֵלֶה שְׁעָשׂוּ תוֹכָן הַלְּבָנִים לֹא
עָשׂוּ לְהֵם כְּלוּם. וְרֵאָה לְעִיל אוֹת קְלוֹ. בְּבֹאֵר. וּבְמֵדְרַשׁ אֲבִכִּיר מוּבָא בִּילְקָשׁ ח"א רְמז רמא. עַמְד עוֹזָא שֶׁר שֶׁל מְצָרִים
לְפָנֵי הַקְּבִיָּה וְאִמְרוּ לְפָנָיו רַב־שֶׁעַ נְקֵרָאֵת צְדִיק וַיִּשֶׁר וַאֲיֵן לְפָנֶיךָ לֹא עוֹלָה וְלֹא מִשָּׂא פָנִים וְלֹא מִקַּח שֹׁחַ, לְמֵה אַתָּה
רוֹצֵה לְהַטְבִּיעַ מְצָרִים "כְּלוּם הַטְבִּיעוּ בְּנֵי מְבִנְיָן אוֹ הַרְגוּ מֵהֶם" בְּשִׁבִיל שְׁשַׁעְבְּדוּ בְּהֵן אַתָּה רוֹצֵה לְטַבֵּעַן כו'. וְתִמּוּה
הִרִי כְּתוּב מְפּוֹרֵשׁ כָּל הַבֵּן הַיְלֹוד הַיְאֹרֶה תְּשַׁלְּכֻהוּ וַאֲיֵךְ אוֹמֵר כְּלוּם הַטְבִּיעוּ בְּנֵי מְבִנְיָן, וְלֵהַנְּיָל י"ל שְׁגוֹזִירַת הַשְּׁלֵכָה
הִיתָה רַק עַל אֵלֶה שֶׁלֹּא עָשׂוּ סְכוּם הַלְּבָנִים. וְרֵאָה לְעִיל אוֹת רִי. שְׁלַמְעֶשָׂה לֹא נְטַבְעוּ וְהַיְאֹרֶה הַפְּלִיטָם וְנִרְאָה שְׁמֵדְרַשׁ
זֶה סוּבֵר כְּהַדְּרַשׁ לְקַמֵּן פ"ב אוֹת א, בְּבֹאֵר שֶׁל אֲקִיִּמוֹ גּוֹזִירַתוֹ שֶׁל פַּרְעֵה. א"כ דוּמָה לְהַמֵּן שֶׁרַק בְּקֶשׁ לְעַקּוֹר. וְרֵאָה לְקַמֵּן
ג, כב. שֶׁלֹּא כְּתוּב בְּתוֹרָה וַיִּשְׁלַכּוּ כָּל הַבֵּן מִפְּנֵי שְׁבָנוֹת יִשְׂרָאֵל נִתְּנוּ שׁוּחַד לְעַבְדֵי פַרְעֵה וְהִיוּ מְשַׁלְּכִים רַק מִקְצַת וּמִנִּיחִין
מִקְצַת. [רִיג] לְעִיל אוֹת רַד. [רִיד] לְעִיל אוֹת קַעֲה. וּבְכַתְּ"י חֲמַאֵת הַחֲמֵדָה: וְלֵמָה הַזְּכָרִים וְלֹא הַנִּקְבּוֹת, בְּעַבּוּר
שְׁהִיוּ נְשֵׁי יִשְׂרָאֵל יְפוֹת שְׁמֵא יְגַדְלוּם וַיִּקְחוּ הַמְצָרִים מֵהֶם נָשִׁים שְׁהִיוּ שְׁטוּפִים בּוֹזְמָה. [רְטו] מְדַרְשׁ זֶה מוּבָא בִּילְקוּס
שְׁמַעוֹנֵי כֹּאן בְּקַטְעִים לְפִי פְּסוּקֵי הַתּוֹרָה וּמְקוֹר הַדְּבָרִים בְּסִפְרֵי הַיִּשָּׁר עַל הַתּוֹרָה וּשְׂרַשְׁם בְּמֵדְרַשׁ חו"ל. כֵּן יֵשׁ לְמִצּוֹא

יונתן בן עוזיאל אונקלוס
ב "וַיִּלֶךְ אִישׁ מִבֵּית לֹוִי" "וַאֲזַל גּוֹבְרָא מִדְּבִית
 "וַאֲזַל עֲקָרְם וַגְּרָא
 דְּמִשְׁבֵּט לְוִי וְאוֹתִיב בְּכִילְתָא

י ר ו ש ל מ י : (א) ואזל גברא משבטא דלוי ונסב ית יוכבד חביבתיה ליה לאתה (לאנתו) :

ר ש " י

(ח) ויקח את בת לוי. פרוש היה מוננה ופני גזרת פרעה, והחזירה ועשה צה לקוחין שניים, וזך היא נהפכה להיות נערה, ונת ק"ל שנה היתה, שנולדה צנזאס למזרים צין החמומות, ומחטים ועשר נשתהו סס, וכשילאו היה משה צן שמונים שנה, אס כן כשנתעצרה מונו היתה

ת ו ר ה ש ב ע ל פ ה

אשר צוה פרעה להשליך הבנים היאורה ופרשו מקצת העם מנשיהו ומקצתם דבקו בהן ללדת בנים ותעזובנה ילדיהן על פני השדה. וה' אשר נשבע לאבותיהם לתת זרעם כעפר הארץ שלח להם מלאכיו לרחוץ אותם ולסוכם ולהתחילם ולשום שני חלוקי אבנים מן הא' יונק חלב ומן הב' אוכל דבש ומגדל שערותיהם עד ארכובותיהם למען יתכסו מהם ולעדנם ולפנקם בחמלתו עליהם. ויהי בחמול השי"ת עליהם ובקש להרבותם על פני כל הארץ צוה לתבל ארצו לקבל אותם ולשמרם עד שיגדלו ואח"כ ותפתח הארץ ותקיא אותם ויציצו כעשב הארץ. וישובו איש אל אביו ואיש אל משפחתו וידבקו במ ועוד היו עושין סוכות בארץ בקרקע וטומנים אותם שם והיו המצריים חורשין על גביהן ואינן יכולין להזיקם כדכתיב ע"ג חרשו חורשים וכו'. (מדרש דברי הימים למשה)

<p>לשוא אנו עמילין, עמד וגירש את אשתו. עמדו כולן וגרשו את נשותיהן, אמרה לו בתו, אבא, קשה גזירתך יותר משל פרעה, שפרעה לא גזר אלא על הזכרים ואתה גזרת על הזכרים ועל</p>	<p>[א] וילך איש מבית לוי וגו', להיכן הלך, א"ר יהודה בר זבינא שהלך בעצת בתו. תנא עמרם גדול הדור היה, כיון שאמר פרעה הרשע כל הבן היולד היאורה תשליכוהו, אמר,</p>
---	--

מקורות והשוואות בספרי פילון ויוסיפוס ובספרות ההלניסטית, וביחוד בספר דברי הימים לירחמיאל הנדפס באנגלית ע"י ד"ר משה גסטר בלונדון תרנ"ט (המקור העברי עדיין בכתב יד). והאגדה מהחלום הנ"ל בסגנון אחר בספר המעשיות התימני ש"ל ע"י ד"ר גסטר: מעשה תנו רבנו, תניא בשעה שנתעברה אמו שלמשה, ראה פרעה הרשע בחלומו, רחל רבוצה וילדה שה, והיה רואה מאזנים תלויין בין הארץ לרקיע. ומביאין את השה ומניחין בכף מאזנים. ומביאין כל כסף וזהב שלמצרים ומניחין בכף שנייה והיתה מכרעת על כולן. ועדיין היו מביאין כל כלי זיין שלמצרים והיו מוסיפין על הכסף והזהב והשה מכריע. לבקר שלח פרעה והביא כל מכשפיו וחרטומיו וסיפר להן את חלומן. אמרו לו רחל זו שראית רבוצה, אומה זו שהיא שרויה במצרים. והשה שהיתה יולדת בן עתיד לצאת ממנה, והוא עתיד להחריב את מצרים, והוא מכבש את הארצות לאומה זו. אמר להן כבר נולד. אמרו לו עדיין לא נולד. אלא הלילה [הוא] הזה נתעברה אמו. אמר להן מיתתו במה, אמרו במים תהא מיתתו, לפי שאסטרולגין רואין ואינן רואין. גראה להן שמיתתו במים וכסבורין שיטבע במים וימות, ולא היו יודעין שעל ידי מי מריבה הוא נענש. אמר להן פרעה לחרטומיו ועכשיו מה תקנה יש לדבר הזה. אמרו לו מנה פקידים על כל הגשים המעוברות אשר בארץ מצרים, ויחפשו יפה יפה. ויבדקו כל אשה מעוברת. ויכתבו שמה בפתקיהן, ולתשעה חדשים יבדקו אותן. ותגזור ויטלו את הולדות וישליכו ליאור. לפי שכשיכנס למים לא תהיה לו הצלה. ששם מיתתו. לכך נאמר ויצו פרעה לכל עמו לאמר כל הבן היולד היאורה תשליכוהו.

[א] בשמו"ר פ"א—ג. שהיה עמרם ראש סנהדרין באותה שעה כיון שגזר פרעה ואמר כל הבן היולד, אמר עמרם ולריק ישראל מולידים, מיד הוציא את יוכבד, ופירש עצמו מתשמיש המטה, וגרש את אשתו כשהיא מעוברת מג' חדשים. (בשכל טוב כאן וגירש את אשתו אחד ב' חדשים. וצריך להוסיף לעיבורה) עמדו כל ישראל וגרשו נשותיהן וכו'. בספר הזכרון מביא הגירסא במדרש: אמר עמרם וצדיק ישראל שוכב עם אשתו וטעות סופר הוא וצריך לתקן במקום וצדיק ולריק ישראל וכו'). ובסגנון אחר בפסיקתא רבתי פמ"ג: דבר אחר מושיבי עקרת הבית א"ר ברכיה בשם ר' שמואל בר נחמן זו יוכבד, וכי עקרה היתה, הרי ילדה אהרן ומרים, אלא את מוצא בשעה שגזר פרעה כל הבן היולד היאורה תשליכוהו, כיון ששמע עמרם כן הוא ובית דינו, באותה שעה גזרו ומנעו ישראל מפרייה ורביה, והוציאו את נשיהן כו' לפיכך קורא את יוכבד עקרה שנתעקרה מביתה, מרים היתה אותה שעה בת שש שנים ואמרה אבא אבא, פרעה היה טוב לישראל יותר ממך, כו' כיון ששמע עמרם את דבריה הביא אותה לפני סנהדרין ואמרה לפניהם, ואמרו לו עמרם אתה אסרת ואתה צריך להתיר את הדבר, אמר להם ומה אתם אומרים לי נחזיר בחשאי. אמרו לו ומי יודיע לכל ישראל, א"ר בר זבינא הושיבה עמרם בפוריא והיה אהרן מכאן ומרים מכאן טוענים קורקנות ומהלכין